

Egyetemi doktori disszertáció

A HADITERMEELÉS NÉHÁNY KÖZGAZDASÁGI PROBLÉMÁJA

A KATONAI-IPARI KOMPLEXUM

Írta: Brunszvik Pál alez.

Szolnok 1970.

B E V E Z E T Ó

A "militarizmus" fogalma történelmileg első ízben csak a XIX. század közepén tűnt fel, amikor III. Napoleon agresszív katonai diktatúrájára alkalmazták, de mint történelmi jelenség már korábban létezett.

A militarizmus nem a kapitalizmus szülötte, hanem már a tőkés viszonyok kialakulása előtt, az első antagonisztikus osztálytársadalom, valamint az ezt tükröző kizsákmányoló állam megjelenésével együtt keletkezett. A militarizmus történelmi jelenség, amely megszületésétől fogva napjainkig végigkíséri az emberiség élettörténetét.

A militarizmus mai formája a tőkés társadalom létrejöttének szükségszerű terméke, a kapitalizmus lényegéből következik, és a belső népmozgalmak elnyomására, új piacok megszerzésére, idegen népek kirablására szolgál. Ezeket a célokat nem lehet elválasztani egymástól, nem csak kiegészítik egymást, hanem szorosan össze is fonódnak. V. I. Lenin írta:

"A jelenkori militarizmus a kapitalizmus következménye. Mindkét formájában nem egyéb, mint a kapitalizmus életmegnyilvánulása: úgy is, mint katonai erő, amelyet a kapitalista államok külső összeütközéseik során használnak fel. /Militarismus nach aussen, mint a németek mondják/, s úgy is, mint az uralkodó osztályok fegyvere a proletariátus mindennemű /gazdasági és politikai/ mozgalmainak letörésére. /Militarismus nach innen/". /1./

A militarizmus tehát nem kívülről szegődött az imperializmushoz, nem véletlen eleme, hanem szerves része. Korunk kapita-

lizmusának belső törvényszerűségei cáfolhatatlanul bizonyítják, hogy a termelőerők, a tudomány és a technika fejlődése tőkés viszonyok között, elkerülhetetlenül maga után vonja a militarizmus erősödését is. A militarizmus erősödése nem is a monopóliumok politikájának egyetlen taktikai szakasza, s nem egyik-másik kormány sajátos politikája, hanem a tőkés viszonyok természetéből fakadó, attól elválaszthatatlan, objektív jelenség.

Az imperialista militarizmus, vagyis korunk militarizmusa, - amelyet a monopolista burzsoázia hívott életre - céljaiban és módszereiben követi életrehívóinak politikáját, s ennek megfelelően fejlődik, változik, mint az uralkodó osztály gazdasági, állami-közigazgatási, ideológiai stb. rendszabályainak jól koordinált rendszere.

Napjainkban a két ellentétes - szocialista és kapitalista-gazdasági rendszer és ideológia kiélezett harca következtében, a politikai gazdaságtan növekvő méretekben hatol be a társadalmi élet minden szférájába, beleértve a növekvő militarizálással szorosan összefüggő haditermelő tevékenység területét is. Ezt a tendenciát szükségesnek és rendkívül hasznosnak tartjuk. Megítélésünk szerint ugyanis, ma már nem lehet megfelelően tanulmányozni a jelenkori burzsoá társadalom gazdasági rendszerét a gazdaság militarizálása lényegének, formáinak és társadalmi-gazdasági következményeinek feltárása nélkül. Ahhoz viszont, hogy mélyebben elemezhezzük napjaink militarizmusának politikai-gazdasági lényegét, többek között tisztázni szükséges a haditermelés természetét és helyét a társadalmi termelésben, az áruformát öltő haditermék sajátos vonásait, valamint a haditermelés és a társadalmi tőke ujratermelésének összefüggéseit stb.

Ezen problémák tisztázására tett minden kísérletet szükségesnek tartunk, mivel tapasztalatunk, hogy az oktató-nevelő munka folyamatában egyre gyakrabban, konkrét kérdések formájában is megfogalmazódnak. Milyen a haditermelés jellege, terme-

lő /produktív/, vagy nem termelő /improduktív/? Árú-e a haditermék, s ha igen, milyen specifikumai vannak? Hol helyezkedik el a haditermelés a társadalmi ujratermelés rendszerében? Szükséges-e kiemelni a haditermelést egy III. osztályba stb.? Ezekre a kérdésekre az oktatás-nevelés folyamataiban elvileg világos és egyértelmű választ kellene adnunk. Jelenleg azonban megnehezíti a marxizmus-leninizmus oktatóinak a helyzetét, hogy a haditermeléssel összefüggő néhány probléma erősen vitatott.

E dolgozatban vizsgált problémák összetett volta és bonyolultsága - nem szólva a vitákban elfoglalt álláspontok "terhé-
ről" -, arra kényszerítettek bennünket, hogy következetesen ragaszkodjunk a marxizmus-leninizmus klasszikusainak alapvető tanításaihoz, és ezekből kiindulva próbálkozzunk helyes választ keresni a jelzett kérdésekre. Mindez természetesen azt is jelenti, hogy elsősorban a közgazdasági alapösszefüggésekre koncentráltunk, és el kellett tekintenünk az egyéb, általunk is fontosnak ítélt kapcsolódások - pl. a szocialista haditermelés specifikumainak - részletesebb vizsgálatától.

Dolgozatunk első részében - a fentiek által motiválva - kísérletet teszünk a haditermelés néhány aktuálisnak vélt közgazdasági aspektusa vizsgálatára. A második részben - mint elvi álláspontunkat gyakorlatilag is bizonyítandó -, a fokozódó militarizálás reprezentánsának; a "katonai-ipari komplexum" lényegének, társadalmi-gazdasági természetének bemutatására. E - második fejezet - megírásánál - elvi állásfoglalásunk gyakorlati igazolása mellett - szándékunk volt, hogy a fellelhető dokumentumok és irodalmak alapján összefoglaljuk azokat a főbb vonásokat és célkitűzéseket, amelyek a katonai-ipari komplexum természetéből objektíve következnek. Szükségesnek tartjuk mind-
ezt azért, mert megítélésünk szerint a kapitalizmus olyan új jelenségéről van szó, amelynek vizsgálata nélkülözhetetlen ahhoz, hogy megérthessük korunk vezető imperialista államának cselekedeteit.

I.

A HADITERMELÉS NÉHÁNY KÖZGAZDASÁGI PROBLÉMÁJA

A rakéta-nukleáris fegyverek megjelenésével és a fegyveres harc jellegének megváltozásával minőségileg új kapcsolat alakult ki a fegyveres erők építése és a gazdasági rendszer között. Közismert, hogy korábban a haditermelés szerepe csak a rendkívül megfeszített háborúkban volt jelentős, békében viszont a minimumra csökkent. Korunkban, amikor különösen fontos szerepe van annak, hogy a gazdaság háborúra való felkészítése idejében megtörténjen, a haditermelés óriási méreteket, tartós jelleget öltött, és a gazdaság állandó elemévé vált.

Az imperialista államok agresszív vezető körei minden ügyekezettel azon vannak, hogy a világháború örvényébe taszítsák az emberiséget és a fegyverek erejével megállítsák a forradalmi folyamatot, visszafordítsák a történelem menetét. Fokozzák a fegyverkezési hajszát, növelik a háborus készülődés méreteit.

A növekvő katonai kiadások azt eredményezik, hogy az anyagi értékek, a termelési és tudományos erőforrások jelentős részét kell a polgári szükségletekre termelő szférától elvonni, s a hadieszközök bővítésére és korszerűsítésére fordítani. Mindez jelentősen kihat a tőkés gazdaság fejlődésére, elmélyíti ellentmondásait, leleplezi nép és társadalomellenes lényegét, belső bajait, megmutatja, hogy korunk kapitalizmusa ellentétes az emberiség létérdekeivel. Értekezésünk tartalmával ennek bizonyításához is hozzá szeretnénk járulni.

Dolgozatunk e fejezetében kifejtett véleményünkkel egyben

kapcsolódunk a nemzeti jövedelem fogalmáról folyó vitához is. Igaz, hogy a vita elsősorban nem a haditermelés, hanem az úgynevezett "fogyasztói szolgáltatások" körül hullámszik, de ennek kapcsán - különösen a produktív és improduktív munka értelmezését illetően -, a haditermelésnek a társadalmi termelésben elfoglalt helye és természete is szóba került. Tény az is, hogy az egész probléma szocialista relációban merült fel, de úgy érezzük, közgazdasági vonatkozásai /közgazdasági lényege/ érintik ezen értekezés témáját is.

A haditermelés jellege és helye a társadalmi termelésben.

A haditermelő tevékenység -
köztudottan - szorosan kapcsolódik a társadalmi ujratermeléshez,

de ezen összefüggések megvilágítása néhány vonatkozásban ma még vitatott. Ezen vitatott kérdések közé tartoznak a haditermelés jellegével, és a haditermelésnek a társadalmi termelésben elfoglalt helyével kapcsolatos állásfoglalások.

A haditermelő tevékenység jellegével kapcsolatos nézetek:

a./ Van olyan álláspont, amely a haditermelő tevékenységet - mint használati értékek előállítására irányuló tevékenységet - teljes egészében produktív, s így nemzeti jövedelmet termelő tevékenységnek tekinti.

b./ Mások azt vallják, hogy a fegyveres erők szükségletei biztosítására fordított munka - függetlenül annak konkrét formájától - improduktív, amely nem eredményez nemzeti jövedelmet.

c./ Van olyan felfogás is, amely csak a fegyverzetre, lőszerre és más, speciális hadfelszerelési termékek előállítására fordított tevékenységet tekinti improduktívnak, vagyis nemzeti jövedelmet nem eredményező munkának.

Megítélésünk szerint, a fenti kérdésre megfogalmazandó válasz kimunkálásánál akkor járunk el helyesen, ha a munkafolya-

mat és a nemzeti jövedelem alap-összefüggéseinek vizsgálatából indulunk ki. A vizsgálat során a nemzeti jövedelmet eredményező tevékenységeket kizárólag anyagi meghatározottságukban fogjuk fel, s eltekintünk - mert itt eltekinthetünk - a nemzeti jövedelem számításáról folyó vita beépítésétől.

Marx "A tőke" első kötetében, amikor a munkafolyamatot, mint a használati értékek előállítására irányuló célszerű tevékenységet megfogalmazta, - szerintünk - egyuttal rámutatott a nemzeti jövedelem termelése szempontjából vett produktív munka legalapvetőbb kritériumaira is.

"A munkafolyamat, - írja Marx - használati értékek előállítására irányuló célszerű tevékenység, a természeti dolgoknak emberi szükségletekre való elszájtítása, az emberi élet örök természeti feltétele, s ezért független ennek az életnek minden formájától, sőt közös sajátja az élet valamennyi társadalmi formájának." /2./

Alapul véve ezen marxi tanítást, megállapíthatjuk:

a./ Termelő és egyben produktív munka alatt azokat a tevékenységeket kell értenünk, amelyek olyan anyagi javak előállítására, illetve fogyasztására /felhasználásra/ kész állapotba hozására irányulnak, amelyek - függetlenül a fennálló tulajdonviszonyokból következő speciális szükségletektől - emberi szükségletek kielégítésére szolgálnak.

b./ Ha ezt a meghatározást elfogadjuk, akkor minden olyan tevékenység, amelynek "tárgya" maga az ember, vagyis anyagi javak közvetítése nélkül, közvetlenül elégíti ki szükségleteket: improduktív tevékenység.

c./ A fentiekből következik, hogy az a. pontban megfogalmazott tevékenység új értéket, nemzeti jövedelmet termelő /létrehozó/, a b. pontban megfogalmazott tevékenység pedig új értéket, nemzeti jövedelmet nem termelő /nem létrehozó/ tevékenység.

Milyen következtetést vonhatunk le az eddigiekből a hadi-

termelésre vonatkozóan?

- 1./ A haditermelés - sajátos természete miatt - nem helyezhető el sem a produktív, sem az improduktív tevékenységi szférában.
- 2./ A haditermelés létezése nem általában az emberi társadalomhoz, hanem csakis bizonyos /speciális/ társadalmi viszonyokhoz kötődik.

Megítélésünk szerint, a haditermelés az első antagonisztikus osztálytársadalom megjelenésével együtt keletkezett, tehát történelmi kategória. Természetesen a haditermelés méretei, elnevezése és produktumai az adott kornak megfelelően tükröződtek, vagyis meghatározott történelmi formában jelentkeztek. Megjelenése óta, minden kornak meg volt a "maga" haditermelése, melynek rendeltetését és célját - az uralkodó termelési viszonyokból következő szükségletek határozták meg.

A haditermelés létrejötté tehát általában nem, de a korszerű haditermelés kialakulása már a tőkés társadalom szükség-szerű terméke, amelynek a termelési viszonyok által meghatározott rendeltetése; hogy eszközül szolgáljon a tőkés társadalom uralkodó osztályai politikájának megvalósításához, a saját és más népek elnyomásához, a versenytársak gyöngítéséhez és alárendeléséhez, a tőkés kizsákmányolás igáját elfogadni nem akaró, illetve ezt lerázni szándékozó népek elleni harchoz. E célok állandósulása következményeként, az anyagi szférában korábban viszonylag nagyobb mértékben csak esetenként funkcionáló különleges részlegek tevékenysége is állandósult, és a tőkés társadalom fejlődésével méreteiben is gyarapodott. Mindez pedig egyértelműen bizonyítja, hogy a haditermelés növelését nem a szocializmus kényszerítette a kapitalizmusra, hanem az a tőkés viszonyok lényegéből objektíve következett.

A haditermelés produktumait naturális formájuk szerint a következőképpen csoportosíthatjuk:

1./ Katonai rendeltetésű termékek előállítására szolgáló termelési eszközök:

- a./ munkaeszközök: berendezések, munkapadok, ellenőrző és mérőműszerek stb.
- b./ munkatárgyak: nyersanyagok, fűtőanyagok, félkésztermékek stb.

2./ A fegyveres erőknél végső felhasználásra kerülő termékek /végtermékek/:

- a./ a fegyveres harc megvívásának, vagy biztosításának eszközei /fegyverzet, lőszer, haditechnikai eszközök stb./
- b./ a fegyveres erők személyi állományának létfenntartási eszközei /élelmiszer, ruházat stb./.

A haditermelés - a termelési folyamatokat, az alkalmazott technikát és a termékek gyártástechnológiáját tekintve - speciális jellegű. A haditermelés és a polgári termelés szférája - főleg a fegyver és más sajátos eszközök gyártásában - a termékek naturális formája alapján általában világosan elhatárolható egymástól. Emellett azonban, a haditermelés nem egy esetben megkülönböztethetetlenül összefonódik a polgári termeléssel: Pl. az ércbányászat, az energiahordozók kitermelése, mezőgazdasági nyersanyagok termelése, univerzális berendezések előállítása stb.

A haditermelés és a polgári termelés ilyen összefonódása azonban nem rejtheti el azt a tényt, hogy az előállított termékek milyen szükségleteket elégítenek ki: általános emberi, vagy csak a speciális tulajdonviszonyokból következő szükségleteket. Ebből kiindulva vitatjuk Bertóti László álláspontját, aki mint írja:

"... a szorosan vett termelőmunkások közül nem zártam ki azokat, akiknek termékeit végső fokon a fenn-

álló tulajdonviszonyok miatt mintegy elfecsérlik, de azokat igen, akik már eleve olyan dolgokat állítanak elő, amelyek csakis a tulajdonviszonyokból fakadó szükségletek kielégítésére alkalmasak. Hogy még világosabb legyen: aki űrhajót állít elő, az termel, aki hidrogénbombát, az nem. És, hogy minden lehetséges félreértést kizárjak: aki azt a lemezt gyártja, amelyből tank lesz, termelő, de aki ebből tankot formál, az már ezzel a tevékenységével a potenciális nemzeti jövedelmet fecsérli, nem pedig termeli". /3./

Véleményünk szerint:

1./ Azt, hogy ki a termelő munkás és ki nem az, nem a produktum konkrét /kézzelfogható/ formája dönti el, hanem az, hogy ez a tevékenység:

- a./ olyan használati értékek előállítására irányuló célszerű tevékenység legyen, amely a természeti dolgoknak emberi szükségletekre való elsajátítására szolgáljon;
- b./ az emberi élet örök természeti feltétele legyen, s így független ennek az életnek minden formájától, sőt közös sajátja az élet valamennyi társadalmi formájának.

A termelő /produktív/ munka független a konkrét termelési viszonyoktól. Marx írja:

"Ahogy nem érezni a buzán, ki művelte, éppugy nem látszik meg ezen a folyamaton sem, milyen feltételek között megy végbe, a rabszolga felügyelő durva ostorcsapásai alatt-e, vagy a tókések aggódó pillantásaitól kísérve, Cincinnatus végzi-e, megművelve pár jugerum /hold/ földjét, vagy a vadember, aki kővel ejti el a vadat". /4./

2./ Ebben a vonatkozásban a munka vagy termelő /és új értéket, vagyis nemzeti jövedelmet eredményező/, vagy nem termelő, /új értéket, nemzeti jövedelmet nem létrehozó/. Szerintünk az a munkás, aki a tankhoz szükséges lemezt gyártja improduktív tevékenységet végez, és semmiféle /sem "potenciális, sem "reális"/ nemzeti jövedelmet nem termel. Ő is, mint a tankot formá-

ló munkás termelve /dolgozva/ fecsérli a nemzeti jövedelmet. Ha ezt elfogadjuk, kizárhatunk minden olyan zavaró megnevezést, mint pl. "szorosan vett" illetve "nem szorosan vett" termelő-munkás. A termelő /produktív/ munkások közül tehát - ha következetesen alkalmazzuk a produktív /nemzeti jövedelmet termelő/ munkáról szóló marxi tanítást - ki kell zárni mindazokat, akiknek termékeit a specifikus tulajdonviszonyok szükségleteinek kielégítésére használják fel, függetlenül attól, hogy kész harcokcsit, löveget, aknát, vagy csak az előállításukhoz szükséges lemezt, mérőműszert stb. gyártják.

3./ Ha továbbra is következetesek akarunk maradni, akkor végéredményben ki kell zárunk a produktív munkások közül azokat is, akik a fegyveres erők személyi állományának létfenntartási eszközeit állítják elő /élelem, ruházat stb./.

Természetesen itt nem olyan egyértelmű a helyzet, mint a katonai rendeltetésű termékek előállítására szolgáló termelési eszközök és a speciális, a fegyveres harc megvívásához szükséges termékek esetében, mivel ezek /élelem, ruházat stb./ lényegében bekerülnek a társadalom fogyasztásába. Azt szoktuk mondani, hogy ezen termékek felhasználása csupán a felhasználás konkrét formáját érinti.

Pl.: A katonák civil ruha helyett egyenruhát hordanak, s ha az egyenruha termelését beszüntetnénk, akkor ez nem eredményezne több fogyasztási cikket, csupán az történne, hogy a ruhagyárak egyenruha helyett civil ruhát gyártanának. Így a fegyveres erők személyi állományának szükségleteit kielégítő létfenntartási cikkek termelése általában nem csökkenti az összfogyasztást, csupán a fogyasztás strukturáját változtatja meg. Éppen erről van szó! Szerintünk a nemzeti jövedelem előállítása szempontjából egyáltalán nem mindegy, hogy a ruhagyár mit termel, illetve milyen szükségleteket elégít ki. Megítélésünk szerint a katonai egyenruha előállítása nem "közös sajátja az élet valamennyi társadalmi formájának", - s egészen más történik a nemzeti jövedelemmel akkor, ha csak katonai egyenruhát termelnek, mint akkor, ha csak civil ruhát állítanak elő. Szerintünk ebben a vonatkozásban is igaz, amit Marx megfogalmazott:

"A katona a termelés mellékköltségeihez tartozik, mint a nem termelő munkások egy nagy része, akik maguk semmit sem termelnek, sem szellemileg, sem anyagilag, hanem csak a társadalmi viszonyok fogytékossága miatt hasznosak, szükségesek - társadalmi bajoknak köszönhetik létezésüket". /5./

Majd egy másik helyen megemlíti, hogy:

"...a más emberek iparkodása által létrehozott évi termék egy része tartja el őket..." /6./

Megítélésünk szerint közgazdasági tartalmát illetően a haditermelés szférájában kifejtett összes tevékenység haszontalan, sőt, egyenesen káros tevékenység, amely lényegében a nemzeti jövedelmet nem hogy termeli, hanem éppen ellenkezőleg - fecsérli. /Termelve fecsérli!/
.

"A haditermelés a nemzeti jövedelem jelentős részének szisztematikus improduktív felhasználása, elpo-csékolása". -

írja Erdős Tibor. /7./

A haditermelésben mutatkozik meg a legvilágosabban a termelő munka ellentmondásos jellege a kapitalizmusban. A haditermelés létezése és növekedése következtében ugyanis:

a./ csökken a nemzeti jövedelemnek az a valóságos része, amely emberi szükségletek kielégítésére használható: s ugyanakkor, ebben a folyamatban

b./ létrehozzák - még hozzá növekvő mértékben - az emberiség elnyomására, a kizsákmányolás és a kizsákmányolók védelmére, a saját és más népek leigázására és pusztítására szolgáló eszközöket.

A termelési viszonyokból fakadó speciális szükségletek kielégítése érdekében a termelőerők katonai rendeltetésű termékek létrehozására való tömegmértű felhasználása, bizonyosága a tőkés

rendszer emberellenes voltának, méretei pedig - gyengeségének.

Véleményünket summázva megállapíthatjuk, hogy ha a haditermelést - illetve a haditermelő tevékenységet - a nemzeti jövedelem létrehozása szempontjából és anyagi meghatározottságában közelítjük meg, akkor:

1./ A haditermelés anyagi produktumai - és az ezek létrehozására fordított összes tevékenység - egyértelműen haszontalan és a társadalmi munka vitán felüli fecsérítését jelenti.

2./ A haditermelésben dolgozó embermilliók tevékenysége nem produktív jellegű, ezeket a társadalmi szempontból produktív ágazatok tartják el, s jövedelmük lényegében a produktív dolgozók által létrehozott anyagi javakból származik. A haditermelés tehát a társadalom szempontjából olyan improduktív kiadásokat jelent, amelyeket Marx faux frais-nak nevezett.

3./ A haditermelés nem csak haszontalan, hanem kifejezetten káros is abban a vonatkozásban, hogy - ha felhasználják - rombolja és pusztítja a társadalom termelőerőit, anyagi és szellemi értékeit. De káros akkor is, ha nem használják fel, mivel nagyméretű előállítás eleve veszélyezteti a népek békéjét és biztonságát. /:Itt eltekintünk a szocialista haditermelést kiváltó tényezők vizsgálatától, szükségességének és jelentőségének bizonyításától./

A haditermék-áru specifikumai.

A katonai rendeltetésű termékek társadalmi bajoknak köszönhetik létezésüket, s mint ilyenek, a társadalmi viszonyok fogyatékoságai miatt hasznosak. A sajátos tulajdonviszonyok speciális szükségleteiből következik, hogy olyan dolgok is áruvá válnak, amelyek emberi szükségleteket nem elégítenek ki, sőt egyértelműen károsak és haszontalanok.

"...nevetséges volna azt mondani - írja Varga Jenő -, hogy a harckocsi, vagy az ágyú azoknak az embereknek valamilyen szükségletét elégíti ki, akik felhasználják"./8./

A haditermékek áru volta tehát speciális viszonyok tükröződése a társadalom életében.

Korábban a haditermelés elsősorban az állami hadiüzemekben folyt /az államkapitalizmus kezdetleges példái voltak/. A militarizálódás fokozódásával /a fegyveres erők szükségleteinek növekedésével/ az állami hadiüzemek veszítettek jelentőségükből, mivel a magántőke megérezte a haditermelésben rejlő lehetőségeket, s erőteljesen erre orientálódott. Kialakult egy állandó jellegű, magánkézben levő haditermelés, amely szervesen beilleszkedett a tőkés gazdaság rendszerébe. A hadiipari termékek zömét ma már a magánvállalatok állítják elő, s adják el az államnak.

A katonai rendeltetésű termék - áru, mégpedig különleges áru, olyan áru, amely sajátosságainál fogva különbözik a "közönséges" áruktól. Ezek a sajátosságok a haditermelés produktumainak különleges rendeltetéséből és felhasználásából, valamint az uralkodó termelési viszonyokból következnek.

A katonai rendeltetésű termékeket általában megrendelésre termelik. Ezért e termékek realizálásának feltételei, társadalmi szükségessége, az előállításukra fordított munka társadalmi jellege - az esetek többségében - már a termelés stádiumában biztosítva van. A polgári termékek többségét viszont "ismeretlen" piacra termelik, s így ezek társadalmi szükségessége csak az adás-vétel megtörténtével nyer elismerést.

A haditermék- árunak, - mint minden más árunak - van használati értéke és értéke.

a./ A haditermék használati értéke:

1./ A haditermék-áru - közvetlenül vagy közvetve - az emberek és tevékenységük produktumainak megsemmisítésére szolgál,

s használati értéke annál nagyobb, minél intenzívebb a pusztító hatása.

2./ A haditermék használati értékének eltérő sajátossága - más áruk használati értékétől -, hogy a megrendelők az általánosnál szigorubb feltételeket támasztanak a szállítandó árukkal szemben mind műszaki, mind a használhatóság egyéb vonatkozásaiban.

3./ A haditermék használati értékének lényeges sajátossága más árukhoz viszonyítva, a használati érték gyakori, gyors változása és bonyolultságának folyamatos fokozódása.

A haditermék használati értékének változásai a belső és a külső viszonyok alakulásából, az ellenféllel folytatott versenyből fakadnak. Sajátos verseny alakul így ki az ellenfelek között a haditermékek használati értékének növelése és korszerűsítése tekintetében. E folyamat következményeként a haditermék gyorsan elavul, és az egyes típusok használati értéke részlegesen, vagy teljesen megszűnik.

A tudomány és a technika általános fejlődése lehetővé teszi, az ellenfelek közötti verseny pedig megköveteli, hogy a haditermelésben - elsősorban az alapvető fegyverek előállításában - felhasználják a tudományos és technikai fejlődés legújabb eredményeit. E folyamat során a fegyveres harc alapvető eszközei egyre bonyolultabbakká válnak. Gyorsan fejlődnek a haditermékek használati értékét meghatározó harcászati-műszaki mutatók.

Növekednek a harci gépek, e gépek alkatrészeinek, aggregátjainak üzemeltetésével kapcsolatos sebességi és hőmérsékleti követelmények. Új minőségű harceszközök és célbajuttató rendszerek jönnek létre. A tudományos-technikai fejlődés a fegyveres erők minden szintjén forradalmasítja a haditevékenység ve-

zetésének mechanizmusát. A haditermékek - főleg a harci gépek - egyre bonyolultabbá válnak és ezzel is fokozódnak az egyes főbb alkatrészek és a termékek minden egyes összetevő elemének megbízható üzemeltetésével szemben támasztott követelmények.

A korszerű haditechnika bonyolultsági fokára jellemző az amerikai "NICE HERCULES" légvédelmi rakéta - amely nukleáris töltettel is ellátható - és ennek földi kiszolgáló eszközei, amely kb. 1,5 millió különböző alkatrészből áll. A "MARINER-2" amerikai űrhajó 55 ezer egységből áll, s az egységek önmagukban is több ezer alkatrészből.

4./ Fontos sajátosságot kölcsönöz a haditermék használati értékének, hogy ezeket nagyobb egységekbe, haditechnikai komplexumokba, fegyverzeti rendszerekbe vonják össze, amelyek elemeit egységes rendeltetésük, közös használati értékük kapcsolja össze.

Pl.: a "POLARIS" közepes hatótávolságú ballisztikus rakétarendszer, amely külön-külön 16-16 rakétával felszerelt atomtengeralattjáróból, ezek uszó bázisaiból, speciális célmegjelölő központokból és az atomreaktorokat újratöltő és javító elemekből stb. áll.

b./ A haditermék értéke.

A haditermék értéke - mint termelési viszony - kifejezi a termelőeszközök tulajdonosai és a termelőeszközöktől megfosztott munkások, a haditermékeket előállító vállalatok, valamint a nemzetgazdaság hadi- és polgári szektorai közötti viszonyt.

A haditermékek értékében - a fentiek mellett - kifejezésre jut egy sajátos viszony: az államapparátus vezetői, az állami adminisztráció és a haditermékeket előállító magánvállalatok közötti viszony. Az államapparátus vezetői /a kormány/, mint a haditermékek megrendelője, teljesíti a haditermelő vállalatok követeléseit, védelmezi azok érdekeit.

A haditermékek értékének nagyságát az előállításukra fordított társadalmilag szükséges munkaidő határozza meg. A haditermékek értékét azonban néhány tényező sajátosan befolyásolja.

A haditermék értékének nagyságát és árát sajátosan befolyásoló tényezők:

1./ A tudomány és a technika fejlődése, a technológia és az üzemszervezés korszerűsítése, valamint a dolgozók szakképzettségének növekedése a munkatermelékenység emelkedését eredményezi a haditermelésben. Ez a folyamat csökkenti a haditermékek értékét. A haditechnikai forradalom fokozza a haditermékek, de különösen a harci gépek fizikai-technikai tulajdonságait, növeli a fegyverek hatásfokát és romboló erejét. Ha a fegyverek költségeit egybevetjük azok hatásfok-mutatóival /működési gyorsaság, megengedett terhelés, robbanóerő, üzemeltetési biztonság és pontosság, teherszállítási képesség stb./, az egységnyi hatásfokra eső költségek csökkenő tendenciát mutatnak.

2./ Ugyanakkor - a haditechnika bonyolultságának fokozódása -, a haditechnikai eszközök értékének növekedését váltja ki. E tendenciát erősíti a kutatásokra, a tervezésekre, a kísérletekre és a mintapéldányokra stb. fordított munka megnövekedése is. Ezt jól mutatja például, hogy

- a B-52-es bombázó repülőgép összes költségeinek 20 %-át,
- az interkontinentális rakéták költségeinek 60 %-át,
- a kozmikus rendszerek esetében pedig 90 %-át fordították kutatásra és kidolgozásra.

A haditermékek értéknövekedését jól szemléltetik az egymást követő hadászati bombázó-repülőgépek árai:

- B-17: 200.000; B-29: 600.000; B-36: 1,5 millió; B-52: 8 millió dollár. Az A-3-JE haditengerészeti bombázógép: 17,6 millió /fontonként 650/ dollárba, a légierő B-58 bombázó gépe pedig 26,7 millió /fontonként 567/ dollárba

kerül. /Az arany hivatalos ára fontonként 420 dollár/.

Az U.S. News and World Report 1969. februári száma érdekes adatokat közöl a nyugati államok haderejében rendszeresített fegyverzet árának második világháború utáni növekedéséről: /9./

Megnevezés:

Ár: /dollár/

Repülőgépanyahajó:

- | | | |
|--------------------------------|------|--------|
| - a második világháború idején | 55- | millió |
| - jelenleg | 545- | " |

Torpedóromboló:

- | | | |
|--------------------------------|-------|---|
| - a második világháború idején | 8,7 | " |
| - jelenleg | 200,- | " |

Tengeralattjáró:

- | | | |
|--------------------------------|-------|---|
| - a második világháború idején | 4,7 | " |
| - jelenleg: | 200,- | " |

Puska:

- | | | |
|----------------------------------|-------|---|
| - 1946-os gyártmányú M-1 típus | 31,- | " |
| - jelenleg: M-16 típusú automata | 150,- | " |

3./ A haditermék-áru értéknagyságát erősen befolyásolja a gyártási volumen nagy ingadozása is. A haditechnika szüntelen fejlődése, termelésének bonyolultabbá, munkaigényesebbé válása fékezi a tömegtermelésre való áttérést, ami viszont akadályozza a haditermékek értékének csökkentését.

4./ A haditermékekkel szemben támasztott magas harcászati és műszaki követelmények viszonylag magasra emelik e produktumok értékét.

Pl.: 1939-ben egy "Spitfire" vadászrepülőgép előállítási költsége ötezer font volt, most viszont egy "Lightning" vadászgép 800 ezer fontba kerül. /10./

5./ A haditermékek értéknagyságát lényegesen befolyásolja, hogy a hadiipari tőke az uralkodó termelési viszonyok szükségletei által meghatározott, különleges monopól helyzetet élvez, s így lehetőség nyílik arra, hogy a haditermék-áru árát mesterségesen az érték fölé emeljék.

A korszerű bonyolult haditechnikát - főleg a hatalmas komplexumokat, egységes rendeltetésű rendszereket - csupán egy-egy vállalat /:általában hatalmas, szakosított vállalat :/ szállítja. Ilyen esetekben a társadalmilag szükséges munkaráfordítás azonos a szállító vállalat ráfordításaival. Ez a helyzet újabb lehetőségeket teremt arra, hogy a legkülönbözőbb ármachinációkkal/:Pl. könyvelési manőverekkel, fiktív tételek felszámolásával stb.:/ az érték fölé emeljék az árakat.

A tőkés állam évről-évre, egyre több és újabb haditerméket vásárol, ami a gyors erkölcsi kopással, a katonai rendeltetésű tudományos-kutató és kísérleti munka szüntelen és erőteljesen ösztönzött fejlődésével magyarázható. Az új termék gazdasági mutatói a megrendelési szerződés aláírásának pillanatában még nem eléggé ismertek, s ezért az előzetes, illetve az utólagos árkalkuláció újabb lehetőségeket teremt az áraknak a ráfordításoktól való eltérítésére.

Pl.: - A "C-5A" típusú óriási szállító-repülőgépből a Pentagon 120 darabot rendelt, összesen 4 milliárd 400 millió dollár értékben. A LOCKHEED cég beismerése szerint ez az összeg - az 1964-ben adott első megrendeléshez viszonyítva - 900 millió dollár emelkedést mutat. A Kongresszus Gazdasági Vegyes Bizottság elnökének becslése szerint ez az áremelkedés eléri a kétmilliárd dollárt.

A haditengerészeti minisztérium az elmúlt évben 68 kísérőhajót rendelt három millió dollár értékben. Ez az összeg ma már 5 millió dollárra emelkedett. Ennek kiegyenlítésére a Pentagon hat hajóegységgel csökkentette rendelését. /11./

A haditermékek rendeltetésében a tőkések, az állami admi-

nisztráció, a katonai vezetők és az őket kiszolgáló, velük szorosan együttműködők közös érdekei tükröződnek, akiket osztályhelyzetük, hivatali és személyi kapcsolataik szorosan összefűznek egymással. Ezek a személyi kapcsolatok - még az egyes haditermelők közötti konkurencia esetén is - kedvező feltételeket teremtenek arra, hogy a hadiszállítók az érték fölé emeljék a katonai rendeltetésű termékek árát. A megrendelők és a szállítók közötti közvetlen megegyezés elősegíti az áremelkedés mesterséges fokozását, valamint hozzájárul, hogy az állam nem egy esetben olyan haditermékeket is megvásároljon, amelyek korszerűtlenek és gyakorlatilag használhatatlanok.

Ezekre a tendenciákra hívta fel a figyelmet Lenin, amikor a következőket írta:

"A háborúra termelő kapitalista vállalat /azaz a hadiszállítással közvetlenül vagy közvetve összekapcsolt vállalat/ nem egyéb, mint a kincstár rendszeres, törvényesített meglopása". /12./

E tendenciák a második világháború után rendkívüli méretekben felerősödtek. Jellemző, bár szélsőséges példa erre, hogy

"... az amerikai szenátus 1953. június 13-i ülésén Douglas szenátor felmutatott egy olyan villanyégőt, amelynek darabja kiskereskedelmi áron 25 centbe kerül, de az USA légierője minden darabért a hadiszállítónak 25 dollárt fizet". /13./

A hadiipari termékeket előállító szférában a konkurencia viszonylag szűkebb - de nem gyengébb -, mint a polgári szférában, mivel kevesebb vállalatot érint, és ez a versengés elsősorban nem a késztermékek realizálásáért, hanem a megrendelések megkaparintásáért folyik.

A haditermék-áru termelőinek gazdasági helyzete nem attól függ, hogy mit termelnek, hanem elsősorban attól, hogy eleget tesznek-e a megrendelő által támasztott követelményeknek, betartják-e a szállítási határidőket, valamint attól - s ez a fontosabb -, hogy milyen viszonyban vannak a megrendelővel, illetve

azok képviselőivel. A haditermelő vállalatok éppen ezért, mindent elkövetnek e feltételek biztosításáért, privilégizált helyzetük megtartásáért.

A haditermelést végző vállalatok gazdasági erejének fokozásában nagy szerepet tölt be a tőkés állam. A hadiüzemek általában olyan nagymértékűek és komplexek, hogy meghaladják a magántőke erejét. Ez elsősorban azokra a haditermelő vállalatokra vonatkozik, amelyek - a termelés mellett - a haditechnika és a fegyverzet fejlesztésével kapcsolatos tudományos kutatómunkát és költséges kísérletezéseket folytatnak. Ebből következik, hogy a haditechnikát előállító magánvállalatok egy jelentős részében a termelő és kutató apparátus bővítése állami segítséggel történik. /Pl. az Egyesült Államok repülőgépgyártó monopóliumai több mint 70 százalékban állami eszközökből hajtják végre az állótőke felujítását és bővítését./

m A haditermelés az államhatalom védnöksége alatt áll. Az állami adminisztráció elsősorban a haditermékeket előállító vállalatok részére biztosítja az ipari berendezéseket, az állami támogatással beszerzett és gyártott anyagokat, a műszaki és tudományos kádereket, a nagy kölcsönöket és a legkülönbözőbb kedvezményeket. Jogosan állapítja meg Victor Perlo:

"A kormány biztosítja az összes megrendeléseket, a tőke legnagyobb részét, valamint a kutatási és műszaki feladatok jó részének megoldását. A hadiipari tőkésnek nem az a legfontosabb problémája, hogy pénzt fektessen be profitszerzés céljából, hanem az, hogy olyan politikai összeköttetéseket építsen ki, amelyek révén profitot zsebelhet be a nép pénzéből. Az új, magántulajdonban levő, terjedelmükben megsokszorozódott hadiipari vállalatok az állami-monopóliumkapitalizmus termékei, a legarcátlanabb, leg-
rablóbb formájában". /14./

Az áruviszonyok a nemzetközi fegyverpiacon is sajátosan érvényesülnek. Az egyes imperialista államok eltérő hadigazdasági és katonapolitikát folytatnak. Ezért a haditermékek nemzetközi értékének kialakulása lényegesen bonyolultabb, mint a polgári

rendeltetésű áruk világpiaci értéke. Miután az imperialista államok katonapolitikai koalíciós rendszerében az Egyesült Államoknak egyeduralmi helyzete van a korszerű haditermékek létrehozása és gyártása területén, a tőkés nemzetközi fegyverpiacon is az amerikai fegyverkereskedők hegemoniája érvényesül. Ez pedig újabb lehetőséget teremt arra, hogy az árat az érték fölé emeljék. A nemzetközi fegyverkereskedelem mind gazdasági, mind politikai céljait és következményeit illetően, az Egyesült Államok vezető köreinek törekvéseit szolgálja.

Összefoglalva a leírtakat, megállapíthatjuk:

a./ A haditermelés az árutermelés különleges területe, melynek sajátosságai az uralkodó termelési viszonyok lényegéből következnek.

b./ Ezek a sajátosságok - a tőkés termelés hadi szférájában - az értéktörvény érvényesülését is korlátozzák.

Napjaink gyakorlata vitathatatlanul igazolja Leninnek a tőkés haditermelésről vallott nézetét:

"Amikor a tőkések a honvédelem, vagyis a kincstár számára dolgoznak ez - magától értetődően - már nem "tisztá" kapitalizmus, hanem a nemzetgazdaság különleges formája. A tiszta kapitalizmus árutermelés. Árutermelés ismeretlen és szabad piac számára végzett munka. A honvédelem számára "dolgozó" tőkés pedig egyáltalán nem piacra "dolgozik", hanem a kincstár rendelkezésére, gyakran az államkincstártól kölcsönkapott pénzzel". /15./

A haditermelés és a társadalmi tőke újratermelésének néhány összefüggése.

alábbi területeket foglalja magában:

A probléma vizsgálatánál abból indulunk ki, hogy a haditermelés szférája az

1./ Az I. osztályból azoknak a termelési eszközöknek a ter-

melését, amelyek a katonai rendeltetésű termékek előállításához szükségesek.

2./ A II. osztályból azon fogyasztási cikkeknek /:végtermékeknek:/ a termelését, amelyek:

- a./ a fegyveres harc megvívásának vagy biztosításának eszközeiként /:fegyverzet, haditechnikai eszközök stb.:/, illetve
- b./ a fegyveres erők személyi állományának létfenntartási eszközeiként /:élelem, ruházat stb.:/ használhatók fel.

Ha elfogadjuk a haditermelés ezen értelmezését, akkor a haditermelést nem szükséges a társadalmi újratermelés III. osztályának tekinteni.

Marx - megítélésünk szerint - ugyanis a társadalmi termelést annak alapján osztotta fel I. és II. osztályra, hogy a létrehozott termékeknek mi lesz a rendeltetése az újratermelés folyamatában. Ennek alapján:

- Az I. osztályba sorolta mindazon termékeket, amelyek termelőeszközként kerülnek felhasználásra - függetlenül attól -, hogy ezek egy része további felhasználásra a II. osztályba kerül. A II. osztályban felhasználásra kerülő termelési eszközök termelése az I. osztály részét képezi, termelésük azon belül megy végbe.
- Lenin a II. osztály termelését szolgáló termelési eszközök termelését az I. osztály egyik alosztályának tekintette, és megkülönböztette az I. osztály újratermelését szolgáló termelési eszközök termelésétől.

Ha következtetések akarunk maradni a marxi-lenini felosztáshoz, akkor azokat a termelési eszközöket, amelyek a katonai rendeltetésű termékek előállítására szolgálnak, nem egy új osztály-

ba /:III. osztályba:/ kell sorolnunk, hanem az I. osztály egyik alosztályának kell tekintenünk. A változás lényege abban van, hogy az I. osztály termelését nem két, hanem három alosztályra kell bontanunk:

I/1 alosztály:

- az I. osztály termelését szolgáló termelési eszközök termelése;
- az ujratermelés nélkülözhetetlen feltétele: egyértelműen a produktív termelést szolgálja.

I/2 alosztály:

- a II. osztály termelését szolgáló termelési eszközök termelése, amelynek
- egy része az ujratermelést, a másik része pedig a hadiszférán kívül eső hasznos, illetve haszontalan improduktív szféra termelési eszközeinek ujratermelését szolgálja.

I/3 alosztály:

- a katonai rendeltetésű termékeket előállító termelési eszközök termelése;
- az egyértelműen haszontalan improduktív szféra termelési eszközeinek termelését szolgálja, s a társadalmi ujratermelésből kiesik.

Az itt kifejtettek a II. osztályra is vonatkoznak, mivel megítélésünk szerint, ugyancsak nem lehet kiszakítani a II. osztály termeléséből - és a III. osztályba sorolni - azokat a fogyasztási cikkeket, amelyeket a fegyveres erők használnak fel. A II. osztály fogalmát, kereteit aszerint kell meghatározni, hogy a létrehozott termékek az ujratermelésben milyen módon kerülnek felhasználásra. Tehát a fogyasztási cikkek - II. osztály -

termelése vonatkozásában is csak arról lehet szó, hogy a katonai felhasználásra kerülő végtermékek előállítását a II. osztály egyik alosztályának tekintsük. Ezt annál is inkább megtehetjük, mivel a fegyveres erők szükségleteit kielégítő fogyasztási cikkek termelésének - minden sajátossága ellenére - az a közös vonása más, nem katonai rendeltetésű, de az improduktív szférában felhasználásra kerülő fogyasztási cikkekkel, hogy akárcsak azok, elhagyják a termelési folyamatot és végleges felhasználásra kerülnek.

A II. osztály termelését is három alosztályra célszerű felosztani:

II/1 alosztály:

- a termelő szférában dolgozók fogyasztásába kerülő fogyasztási cikkek termelése;
- visszakerül az ujratermelés folyamatába, termelő fogyasztás.

II/2 alosztály:

- a nem katonai rendeltetésű, de az improduktív szférában felhasznált fogyasztási cikkek /:végtermékek:/ termelése;
- nem kerül vissza az ujratermelés folyamatába, részben hasznos, részben haszontalan improduktív fogyasztás.

II/3 alosztály:

- a fegyveres erők által felhasználásra kerülő fogyasztási cikkek /:végtermékek:/ termelése;
- nem kerül vissza az ujratermelés folyamatába, egyértelműen haszontalan, improduktív fogyasztás.

A leírtakból kitűnik, hogy a haditermelés mind az I.,

mind a II. osztályon belül történik, vagyis mindkét osztályban különleges részlegek alakulnak ki, amelyek együttvéve a haditermelés szféráját jelentik.

Véleményünk szerint a marxi ujratermelési kategóriák felhasználásával, a haditermelés vonatkozásában az alábbi kategóriák alkalmazása lehetséges:

1./ "Bruttó katonai össztermék", - amely az I/3. és a II/3. alosztályok termelésének produktumait tartalmazza.

2./ "Katonai végtermék" /:a haditermelés végterméke:/, amely a II/3 alosztályban előállított termékeket jelenti.

Összefoglalva megállapíthatjuk;

a./ A haditermelés a társadalmi termelés mindkét osztályán belül folyik. Ezért, ha a haditermelést el akarjuk határolni - márpedig el kell határolni - a társadalmi termelés egyéb területeitől, akkor nem egy új /:III.:/ osztály felállítása útján kell ezt megtennünk. A haditermelést nem az I. és a II. osztállyal kell szembeállítanunk, hanem a polgári szükségletre folyó termeléssel.

b./ Ugyanakkor, ma már az ujratermelés összefüggéseinek, törvényszerűségeinek vizsgálatához nem elégséges a társadalmi termelésnek csupán két fő osztályra való felosztása, mivel a termelés és a fogyasztás nagyfoku improduktivizálódása /:nem csak a haditermelés növekedése miatt:/ szükségessé teszi mind az I., mind a II. osztályon belül a termékek rendeltetés szerinti további alosztályokra való felosztását.

A haditermelés hatása a gazdasági növekedésre:

A tőkés ujratermelés egyik bonyolult problémája a haditermelés, illetve a nemzeti jövedelem egy jelentős részének katonai célokra való felhasználása és a gazdasági növekedés üteme

közötti kapcsolat és kölcsönhatás sokkal bonyolultabb, semmint hogy egyértelműen állást lehetne foglalni a tekintetben, hogy az gyorsítja, vagy fékezi a tőkés gazdaság növekedését. A haditermelés hatása a gazdasági növekedésre számtalan tényező és körülmény közrejátszásától függ.

A probléma vizsgálatánál elvonatkoztatunk az összefüggések formai megjelenésétől, és a kérdés lényegi oldalról való megközelítésére próbálunk koncentrálni.

A haditermelésnek a gazdaság növekedési ütemére gyakorolt hatása vizsgálatánál, az alábbi főbb sajátosságokat kell figyelembe vennünk:

a./ Amikor kísérletet teszünk a kérdés néhány összefüggésének megválaszolására, abból az eddig követett álláspontból indulunk ki, mely szerint a haditermékek speciális használati értékkel rendelkeznek és az ujratermelési folyamatból lényegében kikerülnek, nem szolgálják sem a felhalmozást, sem pedig a polgári lakosság személyes fogyasztását.

b./ A haditermékeket a vállalatok áruként termelik, tehát az előállításukra fordított munka értéket testesít meg. Ezen produktumok /:és érték:/ realizálása azonban nem a nemzetgazdaság többi ágazataival megvalósuló árucseré formájában történik, ahol az értéktörvény alapján egyenlő értékek cseréje bonyolódik le /:feltételezve, hogy az árarányok megfelelnek az értékarányoknak:/.

Az I. és a II. osztályok között /:I/1. és I/2., valamint a II/1. és a II/2. alosztályok között:/ az árucseré értékek cseréjét is jelenti. A haditermékek realizálásánál ez azonban nem történik meg.

A haditermékeket a tőkés állam vásárolja meg. Az állam azonban csak úgy tudja ezeket a termékeket megvásárolni, ha a nem haditermelést folytató ágazatok jövedelmének egy részét bevonja a költségvetésbe, s az így szerzett pénzügyi eszközök-

ből - a nemzeti jövedelem ujraelosztása révén - megvásárolja a haditermékeket. /:Gyakorlatilag ez úgy történik, hogy a tőkés állam a munkásoktól - a v-ből - és a tőkésektől - az m-ből - adók formájában vonja el ezt az összeget.:/

A haditermelés és a polgári termelés között tehát csak egyirányú érték és használati érték áramlás van, mivel a haditermékek nem az I. osztály /:I/1. és I/2.:/, valamint a II. osztály /:II/1. és II/2.:/ felé orientálódnak, hanem kikerülnek a társadalmi ujratermelésből. A haditermelés produktumainak realizálása csak az I. és a II. osztályban a polgári szükségletek kielégítésére szolgáló értékek rovására történhet.

Megítélésünk, hogy az eddig - és az ezután - kifejtett véleményünket erősíti Bertóti László azon megállapítása, mely szerint:

"Egy fegyvergyár munkásáról aligha mondható el, hogy létrehozza saját létfenntartási alapját és még m-et is termel. Ha a dolognak nem a formai oldalát nézzük, akkor őt is a valóban produktív munkások tartják el". /16./

c./ A haditermelés szférájában előállított termékek realizálásán túl, a haditermelés c-jének a pótlása is az I. és a II. osztály v + m-jének a rovására történik, mert

- egyrészt a haditermelő szféra nem termeli meg a saját c pótlásához szükséges termelőeszközöket;
- másrészt a haditermelésben felhasznált c értéke kikerül a termelés folyamatából.

d./ A bővített ujratermelést és a gazdasági növekedés ütemét alapvetően az határozza meg, hogy az ujratermelés során termelt nemzeti jövedelemnek milyen hányadát fordítják a gazdaság termelő állóalapjainak pótlására és bővítésére, illetve hogyan alakul a termelő állóalapok hatékonysága. Tehát a gazdasági növekedés a felhalmozási rátától és a termelő beruházá-

sok hatékonyságától függ. Változatlan hatékonyságot feltételezve ez azt jelenti, hogy minél nagyobb hányadát termeli meg és használja fel a társadalom a nemzeti jövedelemnek produktív termelési eszközökben, annál nagyobb lesz, és fordítva, amennyivel az improduktív termelési eszközök termelése növekszik, annyival lelassul a gazdasági növekedés üteme.

Tudjuk, hogy a bővített ujratermelés céljaira csak az I/1. és az I/2. osztályok termelése szolgálhat. Így a termelési eszközök termelésének hányadán belül döntő szerepe van - a gazdasági növekedés üteme alakulása szempontjából - annak, hogy az előállított termelőeszközöket a termelés bővítésére, vagy improduktív fogyasztás céljaira használják fel. Azok a termelési eszközök ugyanis, amelyeket a társadalom az improduktív szükségletek kielégítésére fordít /:bármennyire is hasznosak:/, nem járulnak hozzá a termelés bővítéséhez, s kikerülnek a társadalmi ujratermelés folyamatából.

A termelés bővítését szolgáló felhalmozási hányadot termelőeszközökben kell megtermelni, mert a II. osztályban /:II/1. és II/2. osztályokban:/ termelt termékek - anyagi formájukat illetően - nem használhatók fel a termelés bővítésére. A társadalmi termelés strukturájának - az I/1. és I/2., a II/1. és II/2 valamint az I/3. és II/3. osztály arányainak - anyagi forma szerint meg kell felelnie a társadalom szükségleti, fogyasztási szerkezetének.

- Az I/1. és I/2. osztály termékei a termelésben felhasznált termelési eszközök bővítését;
- A II/1. és II/2. osztály termelése a társadalom személyes fogyasztását szolgálja. /:A II/1. osztály a felhalmozás szempontjából ugyancsak a termelés bővítését szolgálja:/
- Az I/3. és a II/3. osztály termékei a fegyveres erők szükségleteinek kielégítését, anyagi biztosítását szolgálják.

Összegezve rögzíthetjük tehát, hogy a társadalmi termelés bővítését az I/1., az I/2., valamint a II/1. osztályok termelése szolgálja. /:A felhalmozás anyagi- és személyi feltétele.:/

Az újratermelés során az I/1. és I/2. osztály, a II/1. és a II/2. osztály, valamint az I/3. és a II/3. osztály növekedése csak egymás rovására mehet végbe. Ez azt jelenti, hogyha a hatékonyság alakulásától eltekintünk, akkor amennyivel bármely szféra felhalmozását növeljük, annyival csökken a másik két szféra növekedése.

Pl.: - Ha az I/1 + I/2 + II/1 összege mennyiségileg 10 egység, s ebből az I/1 + I/2-t 6 egységgel növeljük /:felhalmozunk/, akkor a II/1-t maximálisan csak 4 egységgel növelhetjük. Ez esetben az improduktív szféra bővítésére 0 egység jut /:azaz az improduktív szférát nem lehet bővíteni:/.

- Ha viszont az I/3 + II/3 osztályokat 6 egységgel, a II/2-t pedig 4 egységgel növeljük, akkor társadalmi szinten produktív bővített újratermelés nem valósulhat meg.

Tehát egy más megközelítésben ugyan, de konkrétan érzékelhető, hogy az egyik vagy másik szféra bővítése ténylegesen csak egymás rovására történhet.

Hasonló következtetéseket vonhatunk le, ha a fenti összefüggésekből kiindulva figyelembe vesszük az amortizációt is. A társadalom össz-állóalapjainak bővítése ugyanis /:az I. és a II. osztály mindhárom osztályában együttesen:/ nem lehet több, mint az I. osztály I/1. és I/2. osztályában megtermelt új érték /:v + m:/ . Az I. osztály I/1. és I/2. osztályában létrehozott v + m anyagi formáját tekintve egyenlő azon termelőeszköz mennyiséggel, amely az I. és a II. osztály mindhárom osztályában bővítésre felhasználható, illetve amely ezen szférák elhasznált termelési eszközeinek pótlására igénybe vehető.

- Ha feltételezzük, hogy az I/1. + I/2. v + m-je egyenlő az I/3. és a II/1. 2. 3. osztályok c-jével, akkor a bő-

vitett ujratermelés egyik osztályban /:alosztályban:/ sem mehet végbe.

- Ha az I/1. + I/2. v + m-je egyenlő a II/1. és II/2. c-jével, akkor az egyszerű ujratermelés is csak úgy lehetséges, ha nincs haditermelés, s ha van, akkor a haditermelés nagyságának arányában a társadalmi ujratermelés csak szűkitett formában valósulhat meg, mivel az I/3. és a II/3. alosztályok csak az I/1. és I/2., valamint a II/1. és II/2. alosztályok pótlási alapjának rovására létezhetnek.
- Bővített ujratermelés az I. és a II. osztályban /:minden alosztályban:/ csak akkor lehetséges, ha az I/1. + I/2. v + m-je nagyobb, mint az I/3. + II/1.-2.-3. alosztályok c-je. Vagyis: $I/1 + I/2. v+m > I/3.+II/1-2-3. c.$
- A militarizálódás fokozódása létrehozhat olyan helyzetet is, amikor az I/1. + I/2. v + m-je csak az I/3. és a II/3. alosztályok bővítésére elegendő. Ebben az esetben a produktív bővített ujratermelés társadalmi szinten nem valósítható meg.

Az ujratermelés szempontjából levonható elvi következtetésünk tehát csak az lehet, hogy az improduktív szféra bővítése a produktív szféra bővítésének csökkenését, vagyis a társadalmi bővített ujratermelés ütemének csökkenését eredményezi.

A haditermelésnek az ujratermelés arányaira és a gazdasági növekedés ütemére gyakorolt hatása között az alábbi törvényszerűségek mutathatók ki:

1./ Kitűnik, hogy a haditermelés mindenképpen csökkenti a polgári szférák ujratermelésének anyagi- és munkaerő bázisát, mivel haditermelés nélkül az anyagi- és munkaerő források nagyobb mennyiségét lehetne bevonni a polgári szükségletekre termelő szférák bővített ujratermelésébe, ami viszont lehetővé tenné ezen alosztályok gyorsabb ütemű fejlődését.

2./ A haditermékek anyagi formájukat tekintve speciális szükségleteket elégítenek ki. Ezen termékek értékének realizálása úgy történik, hogy az állam a termelő szférában megtermelt jövedelem egy részét elvonja, és ebből vásárolja meg a hadiipari termékeket. Következésképpen a haditermelés ujratermelése során nemcsak a hadiszféra bővítése, de a felhasznált c+v pótlása is csak a polgári szférában megtermelt nemzeti jövedelemből történhet.

a./ Ha a haditermelési ráta az ujratermelés során nem változik, hanem változatlan hányadát alkotja a társadalmi összterméknek, akkor a haditermelés - a korábbi időszakhoz viszonyítva - alapvetően nem befolyásolja a gazdasági növekedés ütemét, és ezen belül a polgári szféra növekedési ütemét. - Ez a növekedési ütem azonban alatta marad annak, amit a polgári szféra haditermelés nélkül elérhetne.

b./ A haditermelési ráta növekedése azonban /:változatlan felhalmozási és fogyasztási arány mellett:/ csak úgy következhet be, ha csökken a polgári szféra felhalmozási rátája, vagy pedig ennek változatlansága esetén a haditermelés felhalmozási rátájának növekedése a fogyasztási ráta rovására mehet csak végbe. /A fogyasztási ráta csökkenése nem feltétlenül jelenti a fogyasztás abszolút csökkenését, a fogyasztás nőhet, de növekedésének üteme elmarad a nemzeti jövedelem növekedésétől, mivel a növekmény egy részét a haditermelés bővítésére fordítják.:/

c./ Az összefüggés még tovább bonyolódik azáltal, hogy a polgári termeléstől elvont nemzeti jövedelem nem kizárólag a haditermelés bővítését szolgálja, hanem a pótlást is ebből kell fedezni. Ez viszont kihat a társadalmi termék és a nemzeti jövedelem növekedési ütemére, csökkentti azt. Amennyiben ugyanis növekszik a haditermelés részaránya a társadalmi termékben belül, növekedni fog a haditermelés pótlási alapja is, ami viszont negatíven hat a gazdasági növekedés ütemére.

- A haditermelési ráta növekedése tehát már nemcsak a polgári

szféra növekedési ütemét fogja csökkenteni, de a társadalmi termékét is.

- A haditermelés rátájának állandó emelkedése végülis oda vezetne, hogy a haditermelés pótlása a nemzeti jövedelem egész növekményét igénybe venné, ami viszont azt vonná maga után, hogy sem a termelést, sem pedig a fogyasztást nem lehetne növelni. Ebben az esetben a gazdasági növekedés üteme és a lakosság fogyasztásának növekedési üteme 0-ra csökkenne.
- Ebben az esetben a társadalomban újabb felhalmozás és bővített ujratermelés már csak úgy lehetséges, ha csökken a fogyasztás szintje, vagyis csökken a v. Természetesen a bővített ujratermelés ez esetben sem azonnal válna lehetetlenné, mert rövid ideig a haditermelés állóalapjainak bővítése még megoldható a polgári szféra pótlási alapjának rovására is. Ez azonban hosszabb időn keresztül nem történhet, mert előbb-utóbb leromlana a termelőkapacitások hatékonysága és az egyszerű ujratermelés is lehetetlenné válna. Gyakorlatilag ilyen helyzet még háborus időszakban sem alakulhat ki, mivel még akkor sem vonható el a teljes felhalmozási alap a haditermelés fenntartására és bővítésére.
- A haditermelés bővítése csak az I/1. osztály bővített ujratermelése alapján mehet végbe. A haditermelés bővítését a fogyasztás rovására sem lehet a végtelenségig fokozni, mivel a fogyasztás még háborus viszonyok között sem csökkenhet egy bizonyos színvonal alá.

d./ A haditermelési ráta, illetve az I/3. és a II/3. osztályok állandó növelése közgazdaságilag nem szükségszerű. Erre még a jelen történelmi korszakban, a feszült nemzetközi helyzet viszonyai között, a korszerű háborúnak a gazdasággal szemben támasztott egyre fokozódó követelményei következtében sincs mindig szükség.

- A haditermelési ráta állandó növelése ellen számos olyan tényező hat, amelyek nemcsak fékezik, hanem lehetővé teszik an-

nak viszonylagos csökkentését is.

- Ezek a tényezők lehetnek: ideiglenesen hatók /:pl. a nemzetközi helyzet enyhülése:/ és állandóan hatók. Az állandóan ható tényezők közül döntő szerepet játszik a termelés technikai és gazdasági hatékonyságának növekedése.
- A haditermelésnek az ujratermelésre gyakorolt közvetett hatása abban a vonatkozásban is jelentkezik, hogy a haditechnika gyors fejlődése ösztönzően és kényszerítően hat más ágazatok és az egész gazdaság tudományos-technikai színvonalának állandó emelésére. A haditechnika fejlesztésében elért eredmények felhasználásának számos lehetősége van a gazdaság más területein, ami elősegíti a munkatermelékenység növekedését, s ezen keresztül az egész gazdaság hatékonyságának, fejlődési ütemének növekedését. Természetesen látnunk kell, hogyha a haditechnika fejlesztésére és a haditermelésre felhasznált erőforrásokat közvetlenül a polgári termelésben használnák fel, akkor azok a valóban emberi szükségletek kielégítésének igen nagyfokú növekedését eredményeznék.

e./ Az említetteken kívül a haditermelés és a gazdasági növekedés üteme, valamint az ujratermelés fő arányainak, egyen-súlyi feltételeinek alakulása között számos más közvetett és közvetlen kapcsolat is van. Pl. a katonai termékek egy része bekerül a nemzetközi fegyver-kereskedelembé, vagy egy bizonyos idő és használat után visszaáramlik a gazdaságba, és vagy a felhasználás, vagy pedig a fogyasztás céljaira kerül felhasználásra stb.

Befejezésül, mintegy összegezőképpen megállapíthatjuk, hogy a társadalmi termék egy részének katonai célokra történő elvonása szűkíti a munkaerő és a termelési eszközök bővített ujratermelésének lehetőségeit.

A haditermékeket nem lehet felhasználni a termelésben és nem alkalmasak a lakosság személyi szükségleteinek kielégítésére.

A haditermelés nemcsak hogy semmivel sem növeli, hanem közvetlenül csökkenti a társadalmi gazdagságot és ezzel lassítja a gazdasági fejlődés ütemét. A gazdaság militarizálása fokozza a tőkés termelés egyenetlenségét és aránytalanságát. A fegyverkezési hajsza és a haditechnikai fejlődés a polgári termelés rovására duzzasztja fel a hadiipart. A militarizmus - és ezzel a haditermelés fokozódása - eltorzítja a tudományos és technikai fejlődést, a tudományt termelőerőből romboló erővé változtatja. Az imperialista államok tudományos potenciálját jelentős mértékben egy esetleges háború előkészítésének céljaira használják. Lényegében ebben nyilvánul meg a haditermelésnek a társadalom gazdasági fejlődését fékező szerepe. Annak növekvő szükségessége, hogy a tőkés termelési viszonyok megmentése a pusztulástól mind több munkát és terméket követel, csökkenti a nem katonai rendeltetésű társadalmi termelés fejlesztésének lehetőségeit.

A haditermelésre fordított kiadások "... a tőkés társadalom óriási improduktív kiadásait jelentik, azt, amit Marx a 'tőkés termelési mód' faux frais-jének nevezett". /17./

Mindez pedig arról tanuskodik, hogy az a termelési mód, amelynek belső lényege szükségszerűen kitermelte a haditermelés állandósulását, intézményesíti a társadalom gazdagságának szisztematikus és tömegméretű elpocsékolását, a legfőbb fékje és ellensége a saját és az egész emberi társadalom további fejlődésének.

II.

A KATONAI-IPARI KOMPLEXUM TÁRSADALMI- GAZDASÁGI TERMÉSZETE

Korunk döntő - és az emberiség egész további sorsát meghatározó - kérdése az egyetemes béke megőrzése. A két alapvető társadalmi rendszer, a szocializmus és a kapitalizmus erői közötti állandó küzdelem ennek jegyében zajlik. A szocialista országoknak a biztonság növelésére, a béke megőrzésére irányuló törekvéseivel szemben áll az imperialista országok - s különösen az Egyesült Államok - tevékenysége, amely jellegénél fogva veszélyezteteti az egész emberi társadalom békés létét és további fejlődését.

A technika és ezen belül is elsősorban a haditechnika jelenlegi fejlettsége, a meglévő és kipróbált, valamint a fejlesztés alatt álló tömegpusztító fegyverek hatalmas romboló ereje még inkább előtérbe helyezi a háború és a béke kérdését. Az esetleges új, világméretű háborús konfliktus - a szembenálló felek már jelenleg is meglévő katonai potenciálját figyelembe véve - nemcsak az anyagi javak soha nem tapasztalt pusztulásával, de mélyreható társadalmi következményekkel is járna.

Ma már nem kétséges, hogy egy új - a tömegpusztító fegyverek korlátlan alkalmazásával vivott - világháború mérhetetlen szenvedést zúdítana az egész emberiségre. A szocializmus erői és a béke más hívei éppen ennek tudatában harcolnak a háborús gyújtogatók terveinek megvalósítása ellen, az egyetemes béke biztosításáért.

Ismeretes - és ma már közhelyként hangzik -, hogy még el sem csendesedett a második világháború utolsó lövéseinek hangja, amikor az imperialista nagyhatalmak - élükön az Amerikai Egyesült Államok - uralkodó körei máris hozzáláttak világuralmi terveik előkészítéséhez. Az azóta eltelt negyedszázad alatt az imperializmus lényege, jellege semmit sem változott, és végső politikai-stratégiai célkitűzései továbbra is a szocialista társadalmi rendszer megsemmisítésére, a kapitalizmus restaurációjára és világméretű uralmának megteremtésére irányulnak. Ennek érdekében az imperializmus nem riad vissza semmitől, ha más úton és módon célját elérni nem képes, vagyis az imperializmus "ultima ratio"-ja a két társadalmi rendszer közötti világháború, amely totális katonai győzelem útján végleges döntést hozna a kapitalista társadalmi rendszer javára.

"Az imperializmus agresszív stratégiájának éle, akárcsak korábban, ma is mindenekelőtt a szocialista államok ellen irányul. Az imperializmus nem mond le a szocializmus elleni nyílt, fegyveres harcról. Szakadatlanul fokozza a fegyverkezési hajszát, aktív működésre próbálja serkenteni a Szovjetunió és a többi szocialista ország elleni agresszió céljából létrehozott katonai tömböket, mind élesebb ideológiai harcot folytat a szocialista országok ellen, s igyekszik lefékezni gazdasági fejlődésüket". /18./

Az imperializmus - elsősorban a két társadalmi rendszer közötti általános erőviszonyok következtében - jelenleg a végső döntésre irányuló, világméretű háború kirobbantását nem tartja célszerűnek és időszerűnek. Ez persze nem jelenti, hogy elvetették volna a végső döntést célzó háború kirobbantásának szándékát. Az agresszivitás fokozásával, politikai-diplomáciai, ideológiai tevékenységükkel, a katonai potenciál permanens és mindenirányú fejlesztésével éppen arra törekszenek, hogy a fennálló erőviszonyokat a saját javukra megváltoztassák, és ezzel kedvező előfeltételeket teremtsenek a két társadalmi rendszer közötti küzdelem erőszakos, fegyveres úton történő eldöntéséhez.

Az imperializmus valódi szándékai elrejtésére számos el-

méletet gyárt, amelyekkel a saját agresszivitásukból eredő feszültségért a felelősséget a szocialista országokra - elsősorban a Szovjetunióra - szeretnék hárítani. Tevékenységüket szükségyszerűnek és egyben a béke megőrzése érdekében folytatott erőfeszítésként igyekeznek feltüntetni. /:Az "elrettentés" és az "erőpolitika" stb. elméletei.:/

De a tények önmagukért beszélnek! Az Egyesült Államok pl. az általa szervezett és irányított katonai tömbök révén 42 állammal áll katonai szerződésben és másik 6 államhoz kötik kétoldalu katonai megállapodások. 30 ország területén 55 hadászati fontosságú támaszpontot és ezekhez tartozó 429 nagyobb, illetve 2972 kisebb katonai létesítményt épített ki és tart fenn 4-5 milliárdos költséggel. Az imperialista katonai koalíciók és az amerikai támaszpontok rendszere valósággal pókhálószerűen hálózta be a világot.

Ha csak ezt a reális és önmagában is a békét fenyegető ténytet összevetjük azokkal a politikai-stratégiai célokkal, amelyeket az Egyesült Államok nemzeti célkitűzéseiként maga elé állít, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy honnan és milyen természetű veszély fenyegeti a világ népeinek békéjét és biztonságát.

William P. Rogers amerikai külügyminiszternek, a szenátus külügyi bizottsága számára készített jelentésében olvashatjuk:

"Az Egyesült Államoknak a világban játszott mai szerepét - érdekeink és felelősségeink globális jellege - gazdasági erőnk és technológiánk dinamikája, biztonsági megfontolások és népünknek az emberi szabadság és az emberiség ügye iránti odaadása határozza meg". /19./

Az FM 100/5. sz. amerikai katonai szabályzat már valamivel konkrétabban fogalmaz:

"Az Egyesült Államok nemzetiségű célkitűzései röviden a következők: garantálni az USA biztonságát és szabadságát; megteremteni és fenntartani a béke, a

biztonság és az igazság világméretű feltételeit".
/20./

A kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásának Moszkvában elfogadott fő dokumentuma leleplezi ezen szavak igazi tartalmát, amikor kimondja:

"Az imperializmus agresszív politikájának alapja az a törekvés, hogy minden elképzelhető eszközzel gyengítse a szocializmus állásait, elnyomja a népek nemzeti felszabadító mozgalmát, akadályozza a kapitalista országok dolgozóinak harcát, feltartóztassa a kapitalizmus hanyatlásának visszafohíthatatlan folyamatát". /21./

Az imperialista hatalmak miközben mindent megtesznek a fegyverkezés fokozására, a feszültség növelésére, a szocialista országoknak a katonai potenciál erősítésére való törekvést úgy igyekeznek feltüntetni, mintha ez lenne a nemzetközi feszültség alapvető oka. Ugy magyarázzák, hogy ők semmi mást nem tesznek, csupán "természetes reflex"-ként reagálnak erre, s mást nem tehetnek, minthogy a maguk részéről szintén növelik katonai potenciáljukat.

Az ilyen érvelés már csak azért sem helytálló, mert szó sem lehet arról, hogy az imperializmus valamiféle "önvédelmi reflex"-ként reagálna a szocialista országok tevékenységére. Láthattuk, hogy a növekvő militarizmus a tőkés profit elve szerint szervezett társadalom elmaradhatatlan vonása. Akik a militarizmusból élnek, a világot is képesek felgyújtani, csak-hogy "megsüthessék pecsenyéjüket". Az "önvédelmi reflex" propagandisztikus szerepe nyilvánvaló. A szocialista országokban a katonai kiadások nem a profit utáni hajszából adódnak, hanem abból, hogy készen kell állniuk mindennemű agresszor támadásainak visszaverésére. A katonai kiadások nem "szerves tartozékai" a szocialista országok gazdaságainak - miként J.K. Galbraith állítja -, mivel a szocializmus "rugója" nem a profit, mint az ő "ipari államában" - írja G. Geraszimov a Novoje Vremjában. /22./

A korszerű haditermelés és a háborúk az imperializmus belső gazdasági törvényeiből következnek, s elválaszthatatlanok az imperializmustól.

"Ami viszont a Szovjetunió haditermelését illeti, ez az imperializmus politikája által előidézett kényszerűség következménye. A szocializmus végleges győzelme után a háborúk és a haditermelés örökre eltűnnek az emberiség történetéből". /23./

A történelem tanúsága szerint - és ezt a konkrét tények egyértelműen bizonyítják -, a második világháború után az Egyesült Államok állami költségvetéséből az óriási katonai kiadások nemhogy csökkentek volna, hanem napjainkig soha nem tapasztalt rekordmagasságot értek el. /:1. és 2. sz. táblázat:/.

A második világháború előestéjén az Egyesült Államok állami költségvetésének 12 százalékát fordították katonai kiadásokra, ma viszont ez az arány már 60 százalék körül van, de ha a közvetett és rejtett kiadásokat is számításba vesszük, akkor az állami költségvetés 3/4-ed részét fordítják katonai célokra. A militarizmus felfokozása következtében az elmúlt 20 évben a katonai kiadás 50-szer annyi volt, mint a második világháború előtti 20 évben. /24./

A világtörténelemben precedens nélküli az olyan hatás, mint amelyet az Egyesült Államok katonai gépezete kifejt. Ennek következtében 1945-től katonai célokra 1050 milliárd dollárt költöttek, kétszer többet, mint 1945-ig valamennyi katonai kiadásra, a két világháborút is beleértve. /25./

Ezek a tények meggyőzően bizonyítják korábbi megállapításainkat, s arról tanuskodnak, hogy a militarizmus békében is áthatja az amerikai társadalmat, valamint azt, hogy a haditermelés soha nem látott méretűvé, a nemzetgazdaság folyamatosan erősödő és állandóan jelen lévő elemévé vált.

A katonai-ipari komplexum kialakulása.

Az Egyesült Államok életének hallatlan militarizálásához vezető folyamat gyökerei a tőkés társadalom méhében rejlenek. Az a társadalmi rendszer, amelyben a tőkés korlátlanul elnyomja a proletárt, a gazdagabb burzsoá pedig a szegényebb burzsoát, az Egyesült Államokban teljes nagyságában kifejlődött. Az, amit a "magánkezdeményezés szent és sértetetlen jogának" neveznek, lényegében nem más, mint az erősebbnek az az anarchikus joga, hogy elnyomja a gyengébbet, akinek kevesebb a hitele, termelőeszköze, készpénze, stb. Természetes, hogy az a doktrína, amely a polgári életben az erőszakot hirdeti, a maga képére és hasonlatosságára megteremti a fegyveres erőszak doktrínáját is. A militarizmus számára rendkívül termékeny talaj az olyan társadalmi rendszer, amelynek piaci elve: "erősebb nyeld el a gyengébbet!" 1865-től a mai napig kevés olyan háború volt a világon, amelyben az Egyesült Államok hatalmas tőkéje - nyíltan, vagy titkosan - ne lett volna érdekelt.

A második világháború után kialakult helyzet ezt az agresszív tendenciát rendkívüli méretekben felerősítette, melynek következtében

"Az imperializmus olyan, mindeddig példátlan katonai gépezetet teremtett, amely óriási emberi és anyagi erőforrásokat nyel el; fokozza a fegyverkezési versenyt, évtizedekre előre megtervezi az új fegyverek gyártását; termionukleáris világháború veszélyét hordozza magában, amelynek tűzésében százmilliók semmisülnének meg, egész országok válnának sivataggá". /26./

"Az Egyesült Államok történetében először látunk olyan helyzetet - állapította meg Blackett Nobel-díjas angol egyetemi tanár -, hogy az uralkodó elithez a nagy üzletemberek és politikusok mellett hozzátartoznak a katonai vezetők. Ennek megvan a maga következménye a politikai vezetésben is. A politikusok mind gyakrabban megbujnak a katonák feltételezett szakértelme mögött, szinte már lemondanak arról a hivatásukról, hogy megvitassák és eldöntsék a politikát. Aligha lehet már beszélni egy valóban polgári és egy valóban professzionista adminisztrációról. Ebben a légüres térben emelkedtek fel éppen a politikusok tétovázása következtében a katonai vezetők. Ezért vonták be őket mindinkább

a nagy politikai döntésekbe is. Ma már ezek szoros szövetségeket és klikkeket hoztak létre a politikai élet szereplőivel és a mammutvállalatok igazgatóival". /27./

Az amerikai imperializmus - agresszivitását a "kommunizmus elleni harc" jelszava mögé rejtve - lényegében és tagadhatatlanul a viláгуралomra tör. Ez az irányvonal az Egyesült Államok hivatalos politikájaként szilárdult meg. Az erő alkalmazása az ország bel- és külpolitikájában a vezetés eszköze lett. És minthogy ennek a politikának megvalósítását a fegyveres erők vezetői hajtják végre, ezért nagy befolyásra tettek szert e politika irányvonalának állandósításában és további alakításában.

Szinte lehetetlen konkrétan végigkövetni azt a folyamatot, ahogyan kialakult az a speciális organizmus, amely lényegében állam az államban, de azokból az adatokból, amelyek az állami költségvetés katonai kiadásainak növekedését mutatják, lehetőségünk nyílik, hogy megfelelően pontos és reális következtetéseket vonhassunk le.

Az abnormálisan - de a céloknak tökéletesen megfelelően - felduzzasztott katonai költségvetés ijesztő méretű gazdasági és politikai hatalom forrása lett azok számára, akik ezzel rendelkeznek. Az állammonopolista kapitalizmuson belül erőteljesen megnövekedett és a maga külön törvényei szerint fejlődött és fejlődik a katonai adminisztráció, az Egyesült Államok fegyveres erőinek vezető rétege és a haditermeléssel foglalkozó monopolizációk, s különösen a mammutmonopóliumok közötti összefonódás.

Ezzel kapcsolatos a második világháború utáni időszakban a vezető imperialista államok militarizmusának új jelensége: a katonai-ipari komplexum, vagy - ahogyan lényegében ugyanazt értve alatta mások megfogalmazzák - a hadiipari komplexum. /:Mi a katonai-ipari komplexum kifejezést használjuk, mert vé-

lemányunk szerint ez pontosabban tükrözi a kifejezés lényegét, tartalmát.:/

A katonai-ipari komplexum a legkifejlettebb formájában az Amerikai Egyesült Államokban figyelhető meg, de egyre erőteljesebb tendencia mutatkozik kifejlődésére más, magas fokon militarizálódó imperialista ország - Német Szövetségi Köztársaság, Japán stb. - társadalmi-gazdasági életében is.

A katonai-ipari komplexum kifejezés eredete

Rendkívül érdekes a katonai-ipari komplexum kifejezés eredetének története. Az Izvesz-

tyija 1969. júniusában cikksorozatot jelentetett meg "Baljós komplexum" címen. Itt olvashatjuk a következőket:

"Eisenhower elnökségének utolsó napjaiban történt. ... lényegében már átadta a Fehér Ház urának teendőit és az országhoz intézendő bucsuüzenet szövegén dolgozott ... beszédének megszövegezésében Malcolm Mooth segített, aki jelenleg a minnesotai egyetem rektora. Mooth tábornok, aki jól ismerte a katonai köröket, élete alkonyán aggódni kezdett amiatt, hogy az Egyesült Államok - szavai szerint - fokozatosan 'helyőrségi állammá' válik. Az elnök osztotta Mooth aggodalmát és megkérte, hogy ez az aggodalom tükröződjék a bucsuüzenetben is... a szöveg elkészült, megnyerte az elnök tetszését. Különösen sikerültnek találta a 'katonai-ipari komplexum' kifejezést". /28./

Az elnöki üzenet 1961. január 17-én került nyilvánosságra. Az üzenet egy része, amelyet az alábbiakban idézünk, arra enged következtetni, hogy a tábornok elnök nagyon jól ismerte azoknak az erőknek a gazdasági-társadalmi természetét, hatalmát és célkitűzéseit, amelytől óvni kívánta az amerikai nemzetet.

"... A kolosszális fegyveres erők és a hadiipar ilyen összekapcsolódása teljesen új jelenség az amerikai történelemben. E jelenség általános - gazdasági, politikai, sőt szellemi - kihatása minden városban, minden államban, a szövetségi kormány

minden intézményében érződik. ... Óvakodnunk kell attól, hogy a legfelsőbb kormánysszervekben létrejöjjön a kívánatos vagy nem kívánatos katonai-ipari komplexum indokolatlan befolyása. Fennáll és fenn fog állni a potenciális veszély, hogy a hatalommal való visszaélés káros mértékben erősödni fog. Nem szabad megengednünk, hogy a tényezők e komplexumának befolyása veszélyeztesse szabadságjogainkat, vagy demokratikus eljárásainkat". /29./

Az elnöki üzenettől napjainkig eltelt időszak a legteljesebb mértékben igazolta Eisenhower aggodalmát, s azt is, hogy az akkor még "potenciális veszély"-nek vélt tendencia napjainkban már realitássá vált.

A katonai-ipari komplexum kifejezés, amelyet az Egyesült Államokban "M-I Complex"-nek neveznek, ma már igen széles körben elterjedt. Ez teljesen érthető is, hiszen a katonai-ipari komplexum befolyása az amerikai politika irányvonalára ma nagyobb, mint valaha. Ez a befolyás akadályozza a nemzetközi feszültség enyhítését, meggyorsítja a fegyverkezési versenyt és minden vonatkozásban reakciós irányban taszítja a belpolitikát.

"... mindazok a problémák, amelyek felzaklatott országunkban sürgős megoldásra várnak, összefüggésben állnak a hadsereggel és a fegyvergyároosokkal, a Pentagon hatalmával és az általa alkalmazott politikával. A katonai-ipari komplexum ma veszedelmesebb, mint valaha" - írja Victor Perlo. /30./

Erre a veszélyre figyelt fel a kommunista és munkáspártok Moszkvában 1969. június 5-17. között megtartott nemzetközi tanácskozása, s ezért rögzíti az elfogadott fő dokumentum, hogy

"A népek alapvető érdekei megkövetelik az imperializmus elleni harc fokozását minden formában, kiváltképpen az Egyesült Államok és más imperialista államok hadiipari komplexuma ellen. Felhívunk minden békeszerető erőt, folytassanak harcot a háborús költségvetések gyökeres megnyirbálásáért, a hatékony nemzetközi ellenőrzés alatt történő általános és teljes leszerelésért abból a célból, hogy

azokat az eszközöket, amelyeket jelenleg a fegyverkezési verseny emészt fel, a dolgozók életének megjavítására, az egészségügy és a közoktatás fejlesztésére, a fejlődő országoknak nyújtandó segítségre fordítsák". /31./

A fő dokumentum idézett része az eddigieknél is jobban ráirányítja a népek figyelmét erre a veszélyes kórokozóra. Világszerte - de magában az Egyesült Államokban is - növekszik az ellenállás a katonai-ipari komplexummal és az általa diktált politikával szemben. Victor Perlo írja:

"Az alatt a negyedszázad alatt, amióta a Egyesült Államok az imperialista tábor vezető hatalma, először fordul elő, hogy jelentős belső társadalmi erőről számottevő ellenállást tudnak kifejezni a kormányzat politikájával szemben. Először fordul elő, hogy széles tömegek ébredtek tudatára a gazdaság militarizálásából és az agresszív külpolitikából fakadó káros gazdasági és politikai következményeknek". /32./

A katonai-ipari komplexum lényege.

A katonai-ipari komplexum kifejezést ma már széleskörűen alkalmazzák azon óriási hatás

jellemzésére, amelyet e komplex rendszer gyakorol az Egyesült Államok társadalmi, gazdasági és kulturális életére. A különböző irodalmakban, cikkekben és tudósításokban egyre gyakrabban felbukkan a "katonai-ipari komplexum" kifejezés, de a szerzők állásfoglalásai a kifejezés lényegét, tartalmát illetően nem egységesek.

Victor Perlo:

"... a katonai vezetők és a legfőbb fegyvergyárosok szövetsége ..." /33./

A Newsweek cikkírója szerint: "... semmi egyéb, mint a terjeszkedő Pentagon, továbbá szállítóinak és kutatóintézeteinek a

hálózata, amely együttesen Amerika fegyveres hatalmát jelenti". /34./

Rataj Endre és Fodor Pál a Népszabadság 1969. december 12-i számában így fogalmaz:

"Az USA katonai-ipari komplexuma... a hadügyi kérdésekben érdekelt társadalmi erők, elsősorban a fegyveres erők, a hadiipari monopóliumok és az állami bürokrácia funkcionális összefonódása és speciális társadalmi mozgása". /35./

M. Szturua szerint:

"New Yorkban most az a mondás járja, hogy a katonai-ipari komplexum: a 'halálkereskedők' szinonimája, csupán tudományos nyelvre fordítva. ... A katonai-ipari komplexum vázlatosan a következő képet nyújtja: a Pentagon és a tábornoki kar; a halált hozó eszközöket gyártó ipar; a törvényhozók, akik érdekeltek abban, hogy választói körzeteik minél több katonai megrendelést kapjanak; az egyetemek, ahol katonai jellegű tudományos-műszaki kutatásokat folytatnak; a szakszervezetek, amelyek kénytelenek támogatni a 'halálbusinessst', mint a munka és a viszonylag magas kereset forrását". /36./

Tiszteletben tartva a fenti megfogalmazásokat, véleményünk szerint ezek pontosításra szorulnak, mert a katonai-ipari komplexumnak csak egy-egy lényeges összetevőjét emelik ki, s nem foglalják össze a fő tartalmi elemeket egy összefüggő, egymást kölcsönösen feltételező mechanizmusban.

Megítélésünk a kérdéssel kapcsolatosan az, hogy a katonai-ipari komplexum az állammonopolista kapitalizmus speciális kategóriája, olyan folyamat tükröződése, amely a tőkés társadalom belső önfejlődéséből szükségszerűen, objektíve következett, s amely átítatja a társadalom valamennyi területét, megtámadja valamennyi szervét. Tehát nemcsak az ország gazdasági és politikai életét fertőzi meg, hanem társadalmi és szellemi életét

is, s sokmillió embert a katonai-ipari komplexumot megszemélyesítő akaratlan cinkosává, kiszolgálóivá tesz, eltorzítva tudatukat, megingatva erkölcsi alapjaikat.

Szerintünk a katonai-ipari komplexumot, amely egy rendkívül bonyolult társadalmi-gazdasági organizmus, a következőképpen lehetne megfogalmazni:

A katonai-ipari komplexum:

- a./ az állami monopolista kapitalizmus speciális kategóriája, szerves része, olyan folyamat tükröződése, amely a tőkés társadalom belső önfejlődéséből szükségszerűen következett, s a kapitalizmus általános válságának új vonása;
- b./ a hadügyi kérdésekben érdekelt társadalmi erők: elsősorban a fegyveres erők és a hadiipari monopóliumok, az ezekkel szoros kapcsolatban álló tudományos és oktatásügyi szervek, valamint az állami adminisztráció funkcionális összefonódása, illetve ennek egy sajátos társadalmi mozgása.

A katonai-ipari komplexum létrejöttét az imperialista militarizmus kialakulása és nagyméretű állandósulása készítette elő, de olyan hatalomra, mint amilyenek napjainkban rendelkeznek, csak a második világháború utáni időszakban, s különösen az 1960-as években tett szert. David Shoup tábornok, aki a tengerrészgyalogosok parancsnoka volt, kijelentette:

"Amerika militarista és agresszív nemzetté vált".

Gaylord Nelson wisconsini szenátor szerint:

"Atitatták az egész gazdasági életet. Nem jóléti, hanem hadviselési állam vagyunk". /37./

Az ilyen és az ezekhez hasonló megnyilvánulások nem ismeretlen jelenségek. A tőkés országokban a vagyonos osztályoknak sok olyan tagja volt és van ma is, akik a kis kockázatot többre becsülik a nagynál, és az imperialista célok megvalósításának békés, vér nélküli formáit többre értékelik a háborúnál. De valószínű, hogy a világméretű kudarcok az eddigieknél jobban növelték a nyugtalanságot a katonai-ipari komplexum által meghatározott politikával szemben. Tagadhatatlanul növekszik azoknak a száma - az egyszerű emberek és a befolyásos politikusok között -, akik fellépnek a "baljós komplexum" hatalmának és befolyásának csökkentéséért.

Vannak természetesen olyanok is - és ezeknek a száma sem kevés -, akik a katonai-ipari komplexum létrejöttét üdvözik, sőt erősítését messzemenően szorgalmazzák. Ezek közé tartozik Barry Goldwater szenátor is, aki mint mondotta:

"... semmi bíráltnivalót nem látok ebben, hanem úgy vélem, hogy örülnünk kell létezésének."

Goldwater szenátor őszintén fogalmaz:

"Miért rendelkezünk nagy, költséges katonai szervezettel, s miért van nagy és erős hadiiparunk? Erre egyszerű a válasz: óriási nemzetközi feladatok hárulnak ránk, és világszerte kihívásokat intéznek ellenünk ... Vegyük tekintetbe, hogy az olyan tárgyalások során, amelyeket megkezdünk majd a Szovjetunióval, hogyan tudnánk alátámasztani érveinket, ha nem rendelkeznenk nagy katonasággal, amelyet nagy ipari komplexum támogat."

Majd ismételten a régi nótát fujva a "természetes reflex"-ről megállapítja: hogy a katonai-ipari komplexum

"... olyan vállalkozás, amely szükségszerűen indult. Ez a nagyarányú általános kihívásnak megfelelő amerikai kezdeményezés és génusz terméke. Ez a világtörténelem leghatékonyabb és legeredményesebb komplexuma nemzetközi funkció betöltésére".

Ezek után minderre felteszi a koronát, azt állítván, hogy a katonai-ipari komplexum:

"Végső célja a béke..." /38./

A katonai-ipari komplexum fő összetevő elemei

Mint korábban már volt róla szó, a katonai-ipari komplexum "klasszikus" formáját az amerikai imperializmus tenyésztette ki, s ezért az látszik célszerűnek, hogy itt vizsgáljuk a fő összetevő elemek összefonódását, kölcsönhatását, ezek speciális és dinamikus társadalmi mozgását.

Az Egyesült Államok katonai-ipari komplexumának három fő összetevő eleme van:

1./ Az öt haderőnem /:a hadászati atomtámadó és a hadászati védelmi erők, a haditengerészet, a légierő, a szárazföldi erők:/ és ezek beszerző szervei.

2./ Az Egyesült Államok nemzetgazdaságának az a része, amely a katonai célú termeléssel foglalkozik.

3./ A tudományos és az oktatásügyi szervezeteknek, valamint az államhatalmi, közigazgatási és egyéb adminisztratív apparátusnak az a része, amelyek szoros kapcsolatban vannak egyrészt az öt haderőnem és a beszerző szervek vezetőivel, másrészt a haditermeléssel foglalkozó ipari csoportokkal.

Ezek után vizsgáljuk meg a fentebb említett fő összetevő elemek funkcionális összefonódását, társadalmi mozgását.

A fegyveres erők és a beszerző szervek, valamint a hadi-
ipari termeléssel foglalkozó vállalatok kölcsönös kapcso-
latai.

A katonai-ipari komplexum e két fő elemével 8,5 millió ember van közvetlen kapcsolatban. /:3. sz. táblázat:/ Ebből:

3,4 millió a fegyveres erők tagja,
1,3 millió a hadügyminisztérium alkalmazottja,
3,8 millió a közvetlen haditermelésben foglalkoztatottak száma.

Mindez azt jelenti, hogy minden fizetésből élő 9 amerikai közül 1 fő a "katonai business" érdekében tevékenykedik.

Az amerikai hadügyminisztérium közlése szerint az Egyesült Államok hadigépezetének értéke 1969-ben elérte a 202,5 milliárd dollárt. /39./

Ez azt jelenti, hogy a fokozódó militarizálás következtében olyan helyzet alakult ki, amelyben minden amerikaira - beleértve a csecsemőket is - kb. 1000 dollár katonai vagyon jut. A fegyverzet értékét 100 milliárd dollárra becsülték. A különböző anyagok és gyári berendezések 55,6 milliárd dollárt tesznek ki. A fennmaradó összeg nagyrésze ingatlanokban fészik. A Pentagon azt állítja, hogy az ellenőrzése alá tartozó 29 millió acre föld /:1 acre: 0,4 ha:/, - amely csaknem egyenlő New York állam területével -, 38,7 milliárd dollárt ér. /:Ez a hivatalosan is közzétett adat nem foglalja magában azt a 9 milliárd értékű 9,7 millió acre földet, amely a hadügyminisztérium polgári munkálatokkal foglalkozó osztályának ellenőrzése alatt áll, és az ezen kívül fennmaradó vagyont, amelynek értékét 4,9 milliárd dollárra becsülik./ /40./

Ma már a hadügynek a gazdaságra gyakorolt rendkívül nagy

hatása következményeként a fegyverzet és az egyéb katonai szükségletek termelésével erősen koncentrált, és mégis szerteágazó, az egész nemzetgazdaságot behálózó szféra foglalkozik. Annak ellenére, hogy a katonai megrendelések zöme a monopóliumok viszonylag kis csoportjának jut, a fegyveres erők szükségleteire való termelés behatol az ujratermelés valamennyi területére.

Hogy ez mennyire így van, azt jól szemléltetik az alábbi adatok: az Egyesült Államokban bejegyzett cégek száma 900.000. Az amerikai hadügyminisztérium ebből évente mintegy 22.000 fővállalkozóval és mintegy 100.000 alvállalkozóval kerül üzleti kapcsolatba, amelyek így közvetlenül és közvetve résztvesznek a haditermelésben.

A haditermelés szférája az iparban foglalkoztatottak 5 százalékát vonja el a polgári szükségletek kielégítését célzó termeléstől. Ezen az átlagon belül azonban rendkívül nagy a differenciáltság: /41./

- a feldolgozóiparban	10 %,
- az elektronikai iparban	40 %,
- a hírközlő berendezéseket gyártó iparban	69 %,
- a hajógyártásban	77 %,
- a repülőgép-iparban	88 %.

Ha mindezekhez még azt is hozzávesszük, hogy a foglalkoztatottaknak ez a része a magasan kvalifikált szakmunkások közül kerül ki, akkor még pontosabb képet alkothatunk a haditermelés társadalmi hatásáról. Pl. a szakmunkások 21 százalékával, a technikusok 16 százalékával a hadiipar kötött szerződést. /42./

A katonai jellegű kiadások befolyása az Egyesült Államok nemzetgazdaságában gyors ütemben növekszik. Bár korántsem teljes, de megközelítően pontos képet kaphatunk a hadiipari gazdasági tevékenység viszonylagos fontosságáról, ha a fegyveres

erők szükségleteire termelőknek adott megrendeléseket összehasonlítjuk az összes ipari vállalatoknak adott megrendelések összegével.

Azoknak a teljesen új megrendeléseknek az összege, amelyeket a hadügyminisztérium és az Országos Repülési és Űrkutatási Hivatal adott amerikai cégeknek:

- az 1957. évi 18,1 milliárd dollárról
- 1967-ben 47 milliárd dollárra emelkedett.

Ugyanezen idő alatt az amerikai gyárosok által készáruk termelésére kapott megrendelések teljes összege 172,1 milliárd-ról 291,7 milliárdra emelkedett. A katonai összetevő részesedése 10 év alatt 10,5 százalékról 16,1 százalékra növekedett.

Négy évi átlagot véve alapul, hogy kiküszöböljük a véletlenszerű hullámzásokat, a következőket állapíthatjuk meg: /43./

Időszak:

A készáru-rendelések katonai összetevője:

1957 - 1960	12,4 %
1961 - 1964	13,7 %
1965 - 1968	14,9 %

A tartós cikkek gyártó iparágak késztermékeinek tekintetében ez az arány még magasabb: 20 százalék körül van. Hasonlóképpen azoknak a befektetéseknek tekintélyes részét is, amelyeket nem a hadügyminisztérium fedez, katonai megrendelések hívják életre.

A legfelsőbb katonai vezetés ereje a hadiipari vállalatokkal való szoros kapcsolatokban, e vállalatoknak a hadügyminisztérium által kiadott állami katonai megrendelésekhez fűződő érdekelttségében rejlik. A katonai-ipari komplexum ezen két eleme

rendkívül szervezeten és összefonódva működik:

- a./ A fegyveres erők felsőbb vezetése mindent elkövet a maximális katonai költségvetési összegek megszerzéséért;
- b./ A katonai termékeket előállító vállalatok pedig szintén mindent elkövetnek, hogy ezen összeg minél nagyobb részét a maguk számára kaparinthassák meg.

Mindez erősen megcsapolja a nemzetgazdaságot, mivel a katonai célokra termelt termékek semmiféle "normális" emberi szükségletet nem elégítenek ki. De ebben a vonatkozásban is igaz, hogy ami az egyik ember számára hasznos, az a másik számára káros is lehet.

Mivel a haditermelés az egyik legjövedelmezőbb és legbiztosabb üzlet, a katonai-ipari komplexum szubjektív elemei érdekeinek megfelel a katonai kiadások növekedése, s különösen megfelel azon 100 óriás társaság tulajdonosainak, akik a katonai megrendeléseknek mintegy 70 százalékát kapják. /:4. sz. táblázat.:/

Ezek számára a katonai kiadások fokozódása nem tűnik abnormálisnak, sőt, minden rendelkezésükre álló eszközzel, különleges mohósággal vetik magukat ezekre az üzletekre. Számukra ezek szuperprofitok forrásai, s egyéb olyan előnyökkel járnak, amelyek mások számára elérhetetlenek. Az ilyen és hasonló előnyök konkrét kimutatása nehéz, mivel már az üzlet lényegéből következik, hogy valódi méretei és kedvezményei ismeretlenek maradnak. /:5. sz. táblázat.:/

A novoje Vremja 1968. 35. számában olvasható egy olyan eset, amilyen még az amerikai nagy üzleti lehetőségek történetében is ritkaságszámba megy:

"A Douglas Aircraft a 'Nice Zeus' légvédelmi rakétával kapcsolatos munkálatokért 44,3 százalékos nyereséget zsebelt be, vagyis 45,5 millió dollárt, míg a munka tényleges költsége nem érte el a 103 millió dollárt sem. /44./

M. Windenbaum - a haditengerészet államtitkára - egy vizsgálat során megállapította, hogy 1962-1965 között egyes nagy hadiipari vállalkozók 17,5 százalékos tiszta nyereséghez jutottak /:beruházásaik után:/, viszont a szokásos kereskedelmi ügyletekkel foglalkozó, hasonló részvénytársaságok csak 10,6 százalékos profitot szereztek. /45./

A szövetségi költségvetés hivatalosan a fegyveres erők céljaira az 1960-as pénzügyi évben 45,5 milliárd dollárt, az 1969-es évben pedig már 81 milliárd dollárt fordított.

"Igen sok tételt azonban, amelyek valójában katonai jellegűek, a költségvetés más rovataiban tüntettek fel. A katonai jellegű és egyéb, ezzel kapcsolatos kiadások feltételezhető összege 112 milliárd dollár. /46./

A fegyveres erők árukra és szolgáltatásokra vonatkozó megrendeléseinek összege /:milliárd dollár:/

1960	22,5	1965	26,6
1961	24,3	1966	35,7
1962	27,8	1967	41,8
1963	28,1	1968	41,2
1964	27,5	1969	42,3

Ez a szokatlanul nagymértékű növekedés egyben azt is jelentette, hogy a katonai üzlet, az un. "katonai business", az Egyesült Államok legnagyobb vállalkozásává növekedett. /47./

- 1./ a katonai üzlet: 42,3 milliárd dollárral,
- 2./ a személy- és tehergépkocsi-ipar: 23,5 és

3./ a magánépitőipar: 22,4 milliárd dollárral.

A 42,3 milliárd dollárból rendkívül sokféle terméket vásárolnak; a repülőgépektől, a lőszertől és a hajóktól egészen a butorokig és hangszerekig. A megrendelések szétáradnak az ország összes államaiba. Jellemző, hogy a hadimegrendelések egyrészt mind szélesebben hálózódik be az Egyesült Államokat, másrészt nagymértékben koncentráltak. Pl. 1967-ben az ország 50 állama közül 3 kapta az összes megrendelések egyharmadát, 10 állam pedig közel a felét. Az Egyesült Államok 435 kongresszusi választókerületéből 363 területileg érdekelt a katonai megrendelésekben, mivel sok körzetben, városban a katonai támaszpontok, hadiüzemek, raktárak stb. jelentik a munkalehetőségek és a házszerzési lehetőségek jelentős részét.

"Ha a kormány azt mondja: OK, többé nem gyártunk 'Polarisokat' és 'Poseidonokat', akkor mi valamenynyien, akik a Lockheednél dolgozunk, az utcára kerülünk"

- idézi az Izvesztyija egy hadiipari munkás véleményét. /48./

Mint korábban már utaltunk rá, a haditermelés az egyik legjövődolmezőbb és legbiztatóbb üzlet, mert alapvetően biztos piaca van és szinte minden kockázattól mentes. A haditermelést folytató vállalatok profitjai meghaladják a polgári termelést végző cégekét. Ezt bizonyítja egyrészt az, hogy azok a vállalatok fejlődnek a legdinamikusabban, amelyek a katonai vezetéssel és az államappatárussal szorosan összefonódtak, másrészt az az erős verseny, amely a vállalatok között a hadimegrendelések birtoklásáért folyik.

A legnagyobb monopolista társaságok belső életét vizsgálva egy érdekes folyamatnak lehetünk szemtanúi. Ezt a folyamatot egy cél elérésének két oldalról való megközelítése jellemzi:

- a./ a nagy monopolista társaságok erőteljesen arra törek-
senek, hogy mind több nyugalmazott tisztet, táborno-
kot és katonai szakértőt alkalmazzanak;
- b./ ugyanakkor minden rendelkezésükre álló eszközt fel-
használnak, hogy megbizottaikat bejuttassák a katonai
költségvetés felhasználásával, ellenőrzésével, a ka-
tonai megrendelések elosztásával foglalkozó szervek-
be, intézményekbe.

A katonai termelésben érdekelt - vagy részt venni kívánó -
vállalatok ügynökei mindenütt ott vannak, ahol e kérdésekben
döntenek. Ha a nyílt megvesztegetés tulságosan veszélyesnek lát-
szik,

"... ivászatokhoz, asszonyokhoz és a szórakozás
más prózaibb formáihoz folyamodnak, vagy jövedelme-
ző állásokat ajánlanak fel tábornokoknak és tenger-
nagyoknak". /49./

1969-ben a 100 legnagyobb hadiipari konszern alkalmazásá-
ban mintegy 2.100 nyugalmazott tábornok, tengernagy és ezredes
dolgozott, vagyis átlagosan 21 minden társaságnál. Különösen
erős az ilyen jellegű koncentráció azoknál a vállalatoknál, a-
melyek kizárólagosan a katonai-ipari termelésre specializálódtak,. Igy például:

- a Lockheed Aircraft Corporation:	210,
- a Boeing Company:	169,
- a McDonnell-Douglas Corporation:	141,
- a General Dynamics Corporation:	113,
- a North American Rockwell Corporation:	104

ezredesi és ennél magasabb rangban lévő nyugállományu tisztet
alkalmazott.

Ezeknek a volt aktiv tiszteknek természetesen továbbra is
szabad belépésük van a hadügyminisztériumba, baráti viszonyban

vannak és közvetlenül - zárt klubokban, nyaralóhelyeken, golfpályákon - tárgyalnak, s kötnek vagy közvetítenek üzleteket azokkal, akik a megrendelések elosztását végzik, vagy csupán csak mint szakértők működnek ebben közre.

A Pentagonnak dolgozó vállalatok előszeretettel és lelkesen segítik az ezredeseket és a tábornokokat, hogy megvédelmezzék a kongresszus előtt a katonai költségvetés csillagászati összegét, s ők hasonló módon viszonozzák, hogy ezekből az összegekből hatalmas megrendelésekhez juttassák támogatóikat. Kétségtelen, hogy a katonák és az ipari vállalkozók olyan koalíciót alkotnak, amelynek célja: a gazdagodás kölcsönös elősegítése.

A hadügyminisztérium és a hadiipar között állandó jellegű a személyi fluktuáció is.

Pl. Nelson Linde vezérőrnagy, aki közvetlen kapcsolatban volt az "M-16" típusú puskák gyártására szóló megrendelés kiadásával, nyugállományba vonulása után, öt hónap múlva a "Colt Industries" részvénytársaság alkalmazottja lesz, amely a jelzett típusú fegyverek egyedüli szállítója volt. Vagy pl. miután A. Dawis altábornagyot elbocsátják a légierőtől, ahol fontos szerepe volt a "Minuteman" rakéta programról a vállalkozókkal folytatott tárgyalásoknál, a "North American Rockwell"-nek, a program egyik fő vállalkozójának alelnöke lett. /50./

Senator B. Goldwater ezt nem tartja riasztónak vagy veszélyesnek. 1969. április 15-én a szenátusban tartott beszédében mondotta a következőket:

"E tisztek nagyrésze műszakilag képzett e speciális feladatok ellátására, amelyeket e társaságok oldanak meg. Rá kell mutatnom, hogy ugyanezek a társaságok más szabad amerikaiakat is alkalmaznak, volt szenátorokat, a kongresszus volt tagjait és a kormány volt polgári alkalmazottait. Egy nyugalmazott katonatiszt éppen olyan, mint a többi állampolgár, s ott keres állást, ahol talál. Az csak természetes, hogy olyan munkát keres, amelyhez

megvan a kellő szakképzettsége. Az a tény, hogy valamikor a hadsereg tisztje volt, és az a társaság, amelynél dolgozik, a hadsereggel áll üzleti kapcsolatban, a köz szempontjából még nem jelent automatikusan nemkívánatos viszonyt". /51./

Lehet, elvileg abban Goldwater szenátornak igaza van, hogy az ilyen személyi összefonódás automatikusan nem jelent a köz szempontjából nemkívánatos viszonyt, de az esetek túlnyomó többségében szó sincs véletlenszerűségről, spontaanitásról, hanem éppen ellenkezőleg, nagyon is tudatos személyi mozgásról van szó. Lee Atwood, a North American Rockwell elnöke már gyakorlatiasabban fogalmaz:

"Érdemeik alapján szerződttetjük őket. Mindenkor azt tanácsoljuk nekik, hogy ne erőltessék a dolgot, ne akarják rátukmálni az árut az emberekre".

Ehhez még hozzáfűzi:

"Ugyanakkor ostobaság lenne azt állítani, hogy nincsenek kapcsolataink a hadsereggel, nincsenek egyenruhás barátaink". /52./

A vállalatok és az állami szervek felső vezetői közötti személyi összefonódás - a tiltó rendelkezések ellenére - is megfigyelhető. Melvin Laird, a jelenlegi hadügyminiszter a Pentagonba való bevonulása előtt a kongresszusban a szenátorok azon csoportjához tartozott, amely a "katonai business" felé orientálódott. W.S.Blakeslee a Chrysler Corporation alelnöke, egyben a hadiipari úrkutatási részleg vezetője, vagy D.Packard, a hadügyminiszter helyettese, a Hewlett Packard vezető posztjáról került a hadügyminisztériumba. Jellemző, hogy ez a cég forgalma zömét a fegyveres erőkkel bonyolítja le, és ma Packardtól függ a katonai szállítási szerződések szétosztása.

1948-ban törvényt hoztak az Egyesült Államokban arra, hogy a katonai megrendeléseket versenytárgyalások alapján kell odaítélni. Ugyanakkor 17 olyan kivételt állapítottak meg, amikor

ezek a versenytárgyalások mellőzhetők. Ez tette lehetővé, hogy pl. 1968-ban a hadügyminisztérium szerződéseinek 90 százalékát, az űrkutatási bizottság szerződéseinek pedig 98 százalékát az említett kivételek alapján kötötték meg. Az összes megrendelések 57,9 százalékát pedig úgy adták ki, hogy csak egy vállalattal tárgyaltak.

Az ipari és a katonai körök összefonódásához hasonlóak a hadügyminisztérium és a tudományos intézetek közötti kapcsolatok. Jelenleg 16 olyan tudományos kutató központ tevékenykedik kormány megbízatások teljesítésén, amelyeket a Pentagon tart fenn. E tudományos központok bevételeik 85-99 százalékát a hadügyminisztériumtól kapják, s 7 elnöke, valamint 5 alelnöke korábban fontos beosztásban volt a Pentagonban. Ezek a központok, amelyek évente összesen több mint 300 millió dollár megrendelést kapnak, közbelső helyet foglalnak el a Pentagon és a hadiipar között, s mindkettő érdekeit szolgálják.

1966-ban a tudományos kutatásokra fordított 23 milliárd dollárból 16 milliárd katonai célokat szolgált. Az összes kutatói tevékenység egyharmadát a hadügyminisztérium finanszírozza. Évente mintegy 8 milliárd dollárt oszt szét több mint 350 egyetem között. Ez az összefonódás szükségszerűen militarizálja a tudományos-műszaki kutatásokat, a szellemi élet jelentős részét a fegyverkezés, a pusztítás szolgálatába állítja.

Pl.: Fort Detrick-ben /:Maryland állam:/ van a vegyi- és bakteriológiai fegyverek előállításának legnagyobb bázisa. A bázis 500 tudóst foglalkoztat, köztük a tudományok 120 doktorát. Ugyancsak ebben az államban van az Edgewood-arsenal is, amelyben 1600 katona, és 4 ezer civil dolgozik, akik közül 190 a tudományok magisztere és 75 a doktori fokozatot érte el. A katonai támaszpontokon és hadszertárakban dolgozó tudósokon kívül több mint 50 egyetemen folyik a mérgező hadviselési eszközök kidolgozása és tökéletesítése. /:120 fajta olyan mikroorganizmus áll rendelkezésükre, amellyel tuberkulózist, lépfenét, pestist, sárgalázst stb. idézhetnek elő:/ Célul tüzték ki például olyan mér-

gező anyag kidolgozását, amelynek 1 grammja 1 millió élet elpusztításához lenne elegendő /:a rickettsziózist kiváltó alapanyagról van szó:/. Csupán 1968-ban 665,3 millió dollárt költöttek ilyen célokra. /53./

Jogosan szól tehát a kommunista és munkáspártok nemzetközi értekezlete a világ népeihez: a "Felhívás a béke védelmére" című dokumentumában:

"Az imperializmus az oka annak, hogy a tudomány és a technika nagyszerű vívmányait, amelyek az emberiség előtt új horizontokat tárnak fel, a rombolás céljaira használják fel, miközben az emberek százmillióit éhség és nyomor sújtja". /54./

Az államhatalmi, közigazgatási és egyéb adminisztratív szervek kölcsönös kapcsolata a katonai-ipari csoporttal.

A katonai-ipari komplexum harmadik fő összetevő eleme: az államhatalmi, közigazgatási és egyéb adminisztratív apparátusnak az a része, amely szoros kapcsolatban van az öt haderőnem és a beszerző szervek vezetőivel, valamint a haditermeléssel foglalkozó vállalatokkal. /:A tudományos és oktatásügyi szervezeteknek a militarizmussal való összefonódásáról már korábban szóltunk.:/

Ez a csoport - véleményünk szerint - magában foglalja a katonai-ipari hatalom céljait képviselő, annak utjait egyengető erőket, a legfelsőbb törvényhozó testülettől és végrehajtó hatalomtól, a választási és politikai irodákon keresztül, egészen a helyi közigazgatási apparátusokig.

A bürokratikus adminisztráció jelentős része ma már mindinkább és elsősorban a fegyverkezési hajszában, a magas hadiipari profitban érdekelt társadalmi erőket képviseli. A Mirovaja Ekonomika 1969. 8. számában olvashatjuk:

"A fegyveres erők kötelékében katonai és polgári szolgálatot teljesítő személyek az állami alkalmazottak 74 százalékát teszik ki. Ezenkívül a polgári állami alkalmazottak 41 százaléka is közvetlenül a katonai szükségletek biztosításával foglalkozik". /55./

A fegyveres erőkkel foglalkozó kongresszusi és költségvetési bizottságokban olyan emberek ülnek, akiknek választókerületében jelentős katonai létesítmények működnek. Már korábban említettük, hogy az ország 435 kongresszusi választókerületéből 363-nak az érdekei szorosan összefüggenek a költségvetés katonai előirányzatának alakulásával. Ismeretes, hogy milyen nehéz - a gyakorlatilag majdnem lehetetlen - valakit beválasztani az állam vezetészerveibe a hadiipari vállalatok akaratára ellenére és pénzügyi támogatásuk nélkül. Korábban rámutattunk, hogy belőlük élnek a helyi hatóságok, ők biztosítják a helyi munkaerő foglalkoztatását, vagyis ellenőrzésük alatt tartják a körzetek párt-gépezeteit és a választók szavazatait.

D.Eisenhower, az Egyesült Államok volt elnöke mondotta emlékeztető üzenetében a következő szavakat: a katonai-ipari komplexum

"... totális - gazdasági, politikai, sőt szellemi - befolyása minden városban, minden kormányzói rezidenciában és a szövetségi kormány minden irodájában érezhető".

Ezek a szavak semmit sem veszítettek időszerűségükből.

A fegyveres erők ügyeivel és a költségvetési előirányzatokkal foglalkozó bizottságok élén álló szenátorokról - déli demokraták és köztársaságiak, akik között a hírhedt Goldwater az egyik legbefolyásosabb -, az a szólás-mondás járja: "Államainkban olyan sűrűn vannak katonai támaszpontok és hadiüzemek, hogy elég még egyet hozzájuk tenni és valamennyien elmerülnek, mint a tulterhelt hajó".

Jellemző példa L.M.Riversnek, a képviselőház fegyveres erők bizottsága elnökének charlestoni kerülete, ahol az alábbi létesítmények működnek: 1 légitámaszpont, 1 hadseregraktár, 1 haditengerészeti hajógyár, 1 tengerészgyalogos repülőtér, a Parris Island-i tengerészkiképző tábor, 2 haditengerészeti kórház, 1 haditengerészeti állomás, 1 haditengerészeti ellátó központ, 1 haditengerészeti fegyverraktár, 1 haditengerészeti rakétakilövő tengeralattjáró kiképző központ, 1 Polaris-rakétakilövő rámpa, az Avco Corporation egyik gyára, a General Electric egyik épülő üzeme, a Lockheed egy gyára, valamint 800 acre nagyságú telek, amelyet az United Aircraft Sikorsky Aircraft részlege vásárolt meg. Egyedül a hadsereg fizetési listája évi 2 milliárd dollárt tesz ki. A létesítmények egy része Rivers nevét viseli.

"Rivers azt állítja - írja a Newsweek -, hogy e létesítmények 90 százaléka neki köszönhető. És a választások idején állandó jelszava 'Rivers mindent megszerez!'" /56./

A kongresszusban a fegyveres erők és a költségvetési előirányzatok szenátusi és képviselőházi bizottságainak 4 elnökén kívül, a kongresszusban még 139 tiszt és tartalékos tábornok van. Nem kevés azoknak a szenátoroknak, képviselőknek a száma, akik a védelmi kérdésekkel, új fegyverrendszerek bevezetésével kapcsolatos javaslatokat éppen azért terjesztik elő, vagy támogatják, mert maguk is erősen benne vannak az üzletben /:miként az eddigiekből egyértelműen erre következtetni lehet:/.

Jól érzékelteti ezeknek az erőknek a befolyását, hogy azokat a törvényjavaslatokat, amelyek a hadigépezetre költendő dollármilliárdokra vonatkoznak, legtöbbször néhány óra alatt elfogadják, illetve elfogadtatják.

A katonai megrendelések és azok területi felosztása teljes mértékben megfelel az Egyesült Államok politikai erői földrajzi megoszlásának. Nem véletlen, hogy az összes katonai meg-

rendelések több mint fele 1968-ban 10 állam között oszlott meg. Közülük is első helyen állt Kalifornia - 9 milliárd 165 millió dollárral - majd ezt követte Texas /:nyilvánvalóan Johnson elnökségének gyümölcseként:/ 5,6 milliárd dollárral, s ezután következett New York 3,8 milliárd dollárral. /57./

Ezek után teljesen nyilvánvaló, hogy az űrkutatási és elektronikus üzlet, s ezzel a politikai reakció központja Kalifornia. Ismeretes, hogy innen tett kísérletet a Fehér Ház meghódítására a "veszett" B.Goldwater, s az állam kormányzója, az ultrareakciós R.Reagan.

Ami a végrehajtó hatalmat illeti, mindenekelőtt az Egyesült Államok elnökének személye és a katonai-ipari komplexum között van szoros kapcsolat. Ezt nagyon jól példázza Johnson és Nixon esete is, mivel mindketten azokban a körzetekben álltak legbiztosabban a talpukon a választások idején, ahol a legjelentősebb hadiipari létesítmények vannak.

A legfelsőbb végrehajtó hatalmi szervek közül jelentős szerepük van a katonai-ipari komplexum érdekeinek képviselésében a hírszerző szervezeteknek, különösen a Központi Hírszerző Hivatal /:CIA:/ célzatos tájékoztatóinak, a külügyi szolgálat azon tisztviselőinek, akik diplomáciailag igazolják a katonai-ipari komplexum igényeit, a legfelsőbb bíróság befolyásos funkcionáriusainak, akik szemet hunynak a nagy katonai üzletek létrejöttére, s a legkülönbözőbb személyi összefonódások felett.

A katonai-ipari komplexum elemei egymással való kapcsolatukban, e mechanizmus működése során teljessé válnak ki. A komplexum vezető csoportjának gondolkodásmódja, felfogása, áthatja az amerikai életformát, a társadalmi szervezeteket és mechanizmusokat, átítatja a társadalom valamennyi szervét. Mélyen behatol az ország gazdasági, politikai, társadalmi és szellemi életébe, s megszabja az Egyesült Államok bel- és külpolitikájának irányvonalát. Ma az Egyesült Államokban az egész nemzetet érintő dönté-

sem meghozatalában, lényegében egy egyre növekvő mértékben egységes és egyesült erőcsoport vesz aktívan részt. Ez a csoport olyan hatalmat összpontosít a kezében, amely a történelemben tul-szárnyal minden más hatalmat kézbentartó csoportot. A társadalmi hierarchia alján egy politikailag megosztott, lényegében passzív, növekvő mértékben hatalom nélküli tömegtársadalom él. A politikai döntéseket ma a katonai, politikai és gazdasági intézmények vezető testületeiben hozzák meg. Az amerikai hatalmi rendszer ma már nem önmagát igazgató gazdaságból, önmagát fenntartó politikai rendből és a polgári vezetésnek alárendelt katonai szervezetből tevődik össze, hanem a katonai vezetők, a leghatalmadabb hadiipari monopóliumok és a politikusok masszív érdekszövetséget alkotva uralkodnak az ország élete fölött. A hatalomnak ez a speciális organizmusa - mint e dolgozatban bizonyítani szeretnénk volna - ma már vitathatatlan tény, és kulcsot jelent az Egyesült Államok cselekedeteinek megértéséhez.

A katonai-ipari komplexum létében és működésében tehát nem az tükröződik, ami az amerikai népnek jó, vagy hasznos, hanem az, ami a fegyveres erőknek, a katonai szállítóknak és a velük szoros kapcsolatban álló tudományos és oktatásügyi szervezeteknek, valamint az államhatalmi, közigazgatási és egyéb adminisztratív szervezetben tevékenykedő ügynökeiknek jó, vagy véleményük szerint helyes.

"Többet költünk védelemre, mint oktatásra, egészségvédelemre, nyugdíjak folyósítására, lakásépítésre és a mezőgazdaságra együttvéve. Vajon az amerikaiak ilyen társadalmat akartak? Azt hiszem, hogy nem!"

- mondotta Castenmayer, a képviselőház tagja. /58./

A vietnami háborúban szisztematikusan pusztítják a legfőbb termelőerőt, az embert is. 1969-ben például csak az amerikai veszteségek heti átlaga: halottakban 244, sebesültekben 1752 fő volt.

Goldwater szenátor szerint:

"E gyakorlat nem veszedelmes az amerikai nép szempontjából". /59./ "Istennek hála a katonai-ipari komplexumért" -

mondotta egyik szenátusi nyilatkozatában.

Szent-Györgyi Albert professzornak más a véleménye. A tudós szerint az amerikai társadalom a "halálra van orientálva", hiszen "ha a híreket hallgatjuk, ha az ujságokat olvassuk, javarészt háborúról, öldöklésről, gyilkosságról, atombombáról, rakétáról, mérges gázról, baktérium fegyverről, napalmról, növényzetet pusztító fegyverről, fojtó méregről" szóló híradások kerítik hatalmába az embert.

A Crazy ape /:Az őrült majom:/ című könyvében arról ír, hogy a militarizmus, a fegyverkezési hajszája fokozódása, a katonai-ipari komplexum befolyásának növekedése a tudományt az ember ellenségévé változtatta.

"Csupán az atombombára milliárdokat fordítottak, s milyen eredményeket lehetett volna elérni, ha ezt az élet megőrzésére és meghosszabbítására költik. Mindennek nyomán joggal felmerül az emberben a kérdés: nem voltam-e bolond, amikor hittem a tudomány fejlődésében. Hiszen bármit ér el a tudomány, mindjárt visszajára fordítják. Megismertük az atom titkait, s az eredmény az atombomba, megértettük az idegrendszer természetét, s létrejöttek az idegmérgek. Manapság az ember már valóságos kozmikus erővel rendelkezik. Kezébe kapta az atom erejét, amellyel hegyeket mozgathat, vagy elpusztíthatja önmagát".

Majd felszólít:

"... változtassák meg ezt az öngyilkos irányzatot, különben a tudomány eredményei - az őrült majomává vált ember kezében - csakis a pusztulást szolgálhatják". /60./

Szent-Györgyi Albert reálisan látja azt a veszélyt, amely az amerikai népet és a világot fenyegeti a katonai-ipari komplexum növekvő befolyása révén. J.K.Galbraith professzor "Hogyan ellenőrizhetnénk a katonákat?" című könyvében idézi R.B. Russelnek - a szenátus katonai bizottsága elnökének - egy ki-jelentését:

"... ha a földön egyetlen férfi és egyetlen nő maradna életben, egyetlen vágyam az volna, hogy azok amerikaiak legyenek". /61./

S ez a gyakorlat nem veszedelmes az amerikai nép számára?

Lenin azt írta, hogy

"... az imperializmus politikailag általában az erőszakra és a reakcióra való törekvést jelenti". /62./

Ez a törekvés különösen erősen jelentkezik az Egyesült Államokban, ahol ma állandó, fokozatosan előrehaladó, magasszintű militarizálás tanui vagyunk. Az Egyesült Államok korunkban a szinte permanens agresszív fegyveres konfliktusok, a fegyveres erők, a haditermelésre orientálódó mammut monopóliumok, az ezekkel szoros kapcsolatban álló tudományos és oktatásügyi szervek, valamint az állami adminisztráció rendkívül szoros összefonódásának korszakát éli.

"A katonai-ipari komplexum most, a Nixon-kormányval jutott eddigi legerősebb pozíciójához Washingtonban"

- írja Victor Perlo. /63./

Viharos XX. századunkban az emberiséget nem egyszer döntöték véres háborúk örvényébe, amelyeket az imperialista reakció robbantott ki. A nemzetközi imperializmus két világháború kezdeményezője, szervezője volt. Ezekben a háborúkban több mint 70 millió ember pusztult el, virágzó falvak és városok ezreit törölték le a föld felszínéről. E szörnyű gonosztettek kigondolói, illetve utódai - akiknek semmi sem drága, ha pénzről van szó -, ismételten és erőteljesen törekszenek, hogy újabb, minden eddig felülmúló pusztításba taszítsák az emberiséget. Jól példázta ezt, hogy pl. a NATO-tagállamok katonai kiadásai a több fennállása óta - az 1969-es költségvetési évet is beleszámítva -, meghaladják az 1300 milliárd dollárt. /64./ /:6. és 7. sz. táblázat.:/

A katonai-ipari komplexum befolyásának megnövekedése rend-

kivül nagy veszélyt hordoz magában az egész emberiségre, de elsősorban magára az amerikai népre. A katonai-ipari komplexum megszemélyesítői mindent a saját egoista érdekeiknek rendelnek alá, s érdekeik biztosítása olyan tendenciák erősödését váltja ki, amelyek reális veszélyként idézik fel a fasizmus és a termonukleáris háború kísértetét.

A kommunista és munkáspártok moszkvai tanácskozása erre a reális veszélyre hívta fel a világ haladó emberiségének figyelmét, amikor a katonai-ipari komplexum elleni harc fokozását szorgalmazta.

"Hogy véget vethessenek az imperializmus bűnös tevékenységének, amely még szörnyűbb csapásokat hozhat az emberiségre, a munkásosztálynak, a demokratikus forradalmi erőknek, a népeknek egyesülniük kell és közösen kell fellépniük. Megfékezni az agresszort, megmenteni az emberiséget az imperializmustól - eza küldetés jutott a munkásosztály és minden imperialista ellenes erő osztályrészéül, amely a békéért, a demokráciáért, a nemzeti függetlenségért és a szocializmusért harcol". /65./

1.sz. táblázat.

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK KÖLTSÉGVETÉSÉNEK
KATONAI KIADÁSAI AZ 1870-1937. ÉVEKBEN /66./

/: millió dollárban :/

<u>Év:</u>	<u>Katonai kiadások:</u>	<u>A költségvetés %-a:</u>
1870	80	27
1890	67	23
1900	191	39
1910	279	42
1914	314	30
1921	748	31
1929	827	20
1937	992	12

/:Forrás: T.Pióro dandártábornok: "A korszerű fegyverkezés költségei". Rövidített fordítása a "Mysl Wojkowa" lengyel folyóirat 1969. évi 3. számából. Magyarul: "Honvédelem" 1969. 11. sz.:/

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK KÖLTSÉGVETÉSÉNEK
KATONAI KIADÁSAI AZ 1949-1969. ÉVEKBEN /67./

<u>Év:</u>	<u>Milliárd dollár:</u>
1949	13,5
1951	33,1
1953	49,4
1954	42,8
1955	40,4
1957	44,2
1960	45,5
1962	52,4
1965	51,8
1967	75,5
1968	79,6
1969	81,0

/:Forrás: "The Commonwealth Survey" 1965. febr.2. 112.old.;
"Interavia Air Letter" 1967. dec. 19. 3. old.;
"Interavia", 1969. jan. 11-14.old.
Nemzetközi Szemle, 1970. 1. sz. 16.old.:/

3.sz. táblázat.

AMERIKAI EGYESULT ÁLLAMOK. /68./

Államformája szövetségi köztársaság. Észak-Amerikában és a Csendes-óceán szigetein terül el, 50 szövetségi államból és 1 szövetségi kerületből áll. Az ENSZ, a NATO, a SEATO, az OECD^x és az OAS^{xx} tagja. Területét tekintve a világ egyik legnagyobb állama. Legnagyobb kiterjedése kelet-nyugati irányban 4500 km., észak-déli irányban 2700 km.

a./ Fontosabb földrajzi és népességi adatok:

Terület	9.363.035 km ²
Külbirtok	16.627 km ²
Összesen:	9.379.662 km ²

Lakosság	201.000.000 fő
Külbirtokon	3.730.000 fő
Összesen:	204.730.000 fő

Népsűrűség	20,8 fő/km ²
A városi és a falusi lakosság aránya:	70:30
Hivatalos nyelv	angol
Főváros	Washington

b./ Közlekedés:

Közutak	5.795.325 km.
Vasutak	210.573 km.
Vízi utak és hajózható csatornák	43.500 km.
Kereskedelmi flotta	3037 különféle osztályú kereskedelmi hajó 18,9 millió BRT. szállítótérrel.
Polgári légiflotta	12 légitársaság 1250 utasszállító repülőgéppel.

c./ Évi termelés a főbb nyersanyagokból:

Acél	121,6 millió tonna
Elektromos energia	1248,2 milliárd kWó.
Kőolaj	410,6 millió tonna /a fogyasztás 20 %-a import/
Kőszén	491,1 millió tonna

d./ H a d e r ő :

Az "Army Times" című amerikai lap 1969. január 29-én az amerikai fegyveres erők létszámáról, állományáról és haderő-fejlesztési terveiről a következő adatokat tette közzé:

I. A haderő létszáma /ezer főben/

Megnevezés	Meglévő		Tervezett	
	1961. jun.30.	1968. jun.30.	1969 jun.30	1970 jun.30
Szárazföldi haderő	859	1570	1534	1508
Légi erő	821	905	869	861
Haditengerészet	627	765	771	772
Tengerészgyalogság	177	307	313	315
Összesen:	2484	3547	3487	3456

II. Kiemelt katonai erők:

1./ Hadászati erők:

Minuteman-rakéta /század/rakéta/	-	20/1000	20/1000	20/1000
Titán/rakéta /század/rakéta/	-	6/54	6/54	6/54
Polaris /atom-tenger- alattjáró/rakéta	5/80	41/656	41/656	41/656
FB-111 bombázószázad	-	-	-	5
B-52 bombázószázad	39	34	30	24

Megnevezés	Meglévő		Tervezett	
	1961. jun.30	1968. jun.30	1969. jun.30	1970. jun.30
B-58 bombázószázad	6	6	6	6
B-47 bombázószázad	80	-	-	-
2./ Védelmi erők:				
Védővadász repülőszázad	42	24	19	19
BOMARC légvédelmi rakétaszázad	7	6	6	6
Légvédelmi rakétosztály	49	21	15	15
3./ Általános rendeltetésű erők:				
Szárazföldi hadosztály	11	18	18	18
Önálló zászlóalj	124	218	217	218
Szárazföldi haderő repülőszázad	67	212	235	325
Különleges csoport	3	7	7	7
Hadihajók:				
Csapásmérő repülőgép- anyahajó	15	15	15	15
Tengeralattjáró elhárító repülőgép anyahajó	9	8	7	6
Atommeghajtású tengeralattjáró	13	33	41	47
Partra szállító hajó	110	157	157	141
Anyahajó támaszpontu repülőszázad	28	23	21	20
Tengerészgyalogos-hadosztály	3	4	4	4
Harcászati repülőszázad	93	144	147	138
4./ Légi és tengeri szállító erők:				
C-5A szállító repülőszázad	-	-	-	2

Megnevezés	Meglévő		Tervezett	
	1961. jun.30	1968. jun.30	1969. jun.30	1970. jun.30
C-130.C-141 szállító repülő század	16	44	44	41
C-118, C-124, és C-7 szállító-repülő század	35	17	12	7
Csapat szállító, szállító és tankhajó	101	130	124	124

III. Repülőgépek és helikopterek: /db./

Szárazföldi haderő	5564	10465	11622	12018
Légierő	16905	15327	15058	14993
Haditengerészet	8793	8491	8594	8452
Összesen:	31262	34283	35274	35463
Helikopter	4047	10188	11468	12014

IV. Tartalékok: /ezer főben/

Szárazföldi haderő	300	400	500	650
Légierő	50	53	60	65
Haditengerészet	100	133	170	200
Tengerészgyalogság	30	50	65	80
Összesen:	480	636	795	995

V. Nemzeti Gárda: /ezer főben/

Szárazföldi haderő	350	415	430	435
Légi Nemzeti Gárda	50	83	85	90
Összesen:	400	498	515	525

A fegyveres erőknél mind-összesen: /ezer főben/	3364	4678	4797	4975
---	------	------	------	------

x. OECD = Organization for Economic Cooperation and Development = Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet.

xx. OAS = Organization of American States = Amerikai Államok Szervezete.

/:Források: A Londoni Stratégiai Tanulmányok Intézetének "Military Balance 1968-1969" c. kiadványa és Friedrich Ahener: Die Armeen der NATO Staaten 1968. Pálffy-Novák: A NATO husz éve. Zrinyi 1970. 141-145 old.:/

4.sz. táblázat.

A NAGY VÁLLALATOK RÉSZESEDÉSE AZ EGYESÜLT
ÁLLAMOK HADÜGYMINISZTERIUMÁNAK ELSŐDLEGES
HADIRENDELÉSEIBŐL /%/. /69./

Pénzügyi év:	a 100 legnagyobb fegyverszállító:	Ezen belül az 50 vezető monopólium:
1940-1944	67,2	57,6
1950-1953	64,0	56,3
1955-1957	67,4	59,5
1957	68,4	49,8
1958	74,2	66,9
1959	73,8	65,3
1960	73,4	64,8
1961	74,2	65,8
1962	72,3	63,4
1963	73,9	65,6
1964	73,4	65,8
1965	68,9	61,2
1966	64,0	55,1
1967	65,5	55,8

/:Források: W.L.Baldwin. The Structure of the Defense Market,
1955-1964. Durham. 1967. 9. old. M.J. Peck. F.M.
Scherer. The Weapons Acquisition Process. Boston,
1962. 139.old.
"Congressional Quarterly Weekly Report". 1968. má-
jus 24. 8-9.old.
Mirovaja Ekonomika 1969. 8. sz.:/

5.sz. táblázat.

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK HADÜGYMINISZTERIUMÁNAK

25 LEGNAGYOBB SZÁLLÍTÓJA /70./

Vállalat:	Vezető haditermék:	Az elsődleges katonai megrendelések értéke millió dollár. 1961-68.
Lockhead Aircraft	Repülőgép és rakéta-technika	12 489
General Dynamics	Repülőgép-rakéta és rádiótechnika	11 063
McDonnal-Douglas	Repülőgép-rakéta technika	8 782
General Electric	Elektrotechnika	8 555
Boeing	Repülőgép-rakéta technika	8 782
North American Rockwell	Repülőgép- és rakéta technika	6 934
United Aircraft	Repülőgép- és rakéta-technika	6 632
American Telephone and Telegraph	Hírközlési eszközök	4 943
Martin Marietta	Rakétatechnika	4 075
General Motors	Gépjárművek	3 448
Sperry Rand	Elektronika és rakéták	3 370
Grumman Aircraft	Repülőgéptechnika	3 121
Avco	Rádióelektronika és rakéták	2 879
Ration	Elektronika és rakéták	2 776

Ling-Temco-Bowt	Elektronika és repülőgéptechnika	2 502
News Aircraft	Elektronika és rakétatechnika	2 486
General Tyre	Rakétatechnika	2 595
Ford Motor	Gépjárművek, rádió	2 445
Westinghouse Electric Bendix	Elektronika, rakétatechnika és elektronika	2 139
Textron	Repülőgép- és rakétatechnika	2 299
Northrop	Repülőgép és rakétatechnika	1 744
Kyser Industrie's	Gépgyártás, rádióelektronika	1 641
Standard Oil /New Jersey:/	Ásványolaj	1 551
Litton Industrie's	Elektrotechnika	1 531
<hr/> Ö s s z e s e n :		111 201

/:Források: R.E. L'app. The Weapons Culture. New York, 1968.
186-187. old.;
"U.S.News and World Report"., IV. 1969. p.63.
Mirovaja Ekonomika. 1969. 8. sz.:/

A NATO TAGÁLLAMOK KATONAI KÖLTSÉGVETÉSE
1949-1969-ben. /71./

I.

A katonai kiadások összege /:mó. dollár:/

	1949	1953	1965	1968	1969
Belgium	153,0	396,2	476,0	554,2	515,5
Dánia	52,8	130,3	268,0	288,4	315,4
Görögország	32,6 ^x	55,4	168,0	258,7	293,8
Hollandia	178,9	349,9	734,0	916,5	1029,8
Izland	-	-	-	-	-
Kanada	373,5	1977,9	1622,0	1574,4	1608,0
Luxemburg	2,2	9,8	8,9	7,5	9,0
Nagy-Britannia	2181,2	4706,8	6045,0	5395,0	5490,3
NSZK	-	-	4855,0	4745,0	4749,8
Norvégia	51,8	149,3	260,0	330,4	354,3
Olaszország	481,6	768,8	1861,0	2109,5	2268,1
Portugália	49,4	68,7	253,0	274,0	280,0
Törökország	198,5 ^x	295,3	402,0	440,0	498,2
USA	13500,0	49600,0	49586,0	80516,0	80999,0
Franciaország	1368,5	3961,2	4363,0	5104,7	5380,7
Összesen:	18392,9	62469,6	70881,9	102514,3	103791,9

7.sz. táblázat.

II.

A katonai kiadások aránya az összes költségvetésekhez
képest /::%:/

	1949	1953	1965	1968	1969
Belgium	9,3	21,0	11,7	9,5	8,1
Dánia	11,4	18,8	16,4	12,1	10,5
Görögország	30,7 ^x	36,8	18,4	14,1	13,5
Hollandia	16,8	23,4	16,1	12,6	13,2
Izland	-	-	-	-	-
Kanada	17,7	48,5	24,3	17,1	16,8
Luxemburg	6,6	11,7	5,6	4,2	4,1
Nagy-Britannia	39,3	40,1	27,7	20,7	20,2
NSZK	-	-	31,0	24,3	22,8
Norvégia	12,8	27,0	16,7	16,7	14,6
Olaszország	21,3	19,0	14,5	13,4	12,3
Portugália	25,5	32,2	43,2	35,7	35,6
Törökország	40,5 ^x	35,6	26,9	17,7	16,8
USA	32,4	67,7	51,4	58,7	44,1
Franciaország	21,3	36,5	21,9	19,5	17,4
Összesen:	29,7	56,9	37,6	39,9	32,8

x. Még nem volt a NATO tagja.

/:Forrás: Pálffy-Novák: A NATO husz éve. Zrinyi1970. 123. old.:/

AZ IDÉZETEK ÉS A FELHASZNÁLT FORRÁSMUNKÁK

JEGYZÉKE:

- | | |
|-------------------------|--|
| / 1./ Lenin Művei. | 15. Szikra, 1955. 190. old. |
| / 2./ Marx: | A tőke, I. Szikra, 1955. 176.old. |
| / 3./ Bertóti László: | A nemzeti jövedelem és az értéktöbbletráta. Közgazdasági Szemle, 1969. 9.sz. 1088. old. |
| / 4./ Marx: | A tőke, I. Szikra, 1955. 176. old. |
| / 5./ Marx: | Értéktöbblet-elméletek, I. Budapest, 1958. 124.old. |
| / 6./ Marx: | Értéktöbblet-elméletek, I. Budapest, 1958. 124.old. |
| / 7./ Erdős Tibor: | Az ujratermelési ciklus alakulása az imperializmusban. Kossuth, 1961. 178. old. |
| / 8./ Varga Jenő: | Az imperializmus gazdaságának és politikájának fő kérdései. Kossuth. 1958. 47. old. |
| / 9./ Honvédelem. | 1969. 6. sz. 102. old. |
| /10./ Honvédelem. | 1968. 11.sz. 100. old. |
| /11./ Honvédelem. | 1969. 4. sz. 92. old. |
| /12./ Lenin Művei. | 25. Szikra, 1952. 366.old. |
| /13./ Dr.Starcz Ferenc: | Az imperialista hadigazdaság főbb ellentmondásai. Zrinyi, 1964. 57.old. |
| /14./ Victor Perlo: | A nagytőke birodalma, Kossuth, 1958. 312. old. |
| /15./ Lenin Művei. | 25. Szikra, 1952. 60-61. old. |
| /16./ Bertóti László: | A nemzeti jövedelem és az értéktöbbletráta, Közgazdasági Szemle, 1969. 9. sz. 1084-85.old. |

- /17./ Varga Jenő: Az imperializmus gazdaságának és politikájának fő kérdései. Kossuth. 1958. 47. old.
- /18./ A kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozása. Kossuth. 1969. 8. old.
- /19./ Az USA budapesti nagykövetségének bulletinje. 1969. március 28.
- /20./ Dr.Sárközi Sándor vörge.: "Az európai biztonság és a NATO" Honvédelem. 1969. 12. sz. 30. old.
- /21./ A kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozása. Kossuth. 1969. 7. old.
- /22./ Nemzetközi Szemle: 1970. 2. sz. 89. old.
- /23./ Varga Jenő: Az imperializmus gazdaságának és politikájának fő kérdései. Kossuth. 1958. 48. old.
- /24./ Népszabadság. 1969. december 12.
- /25./ Rabotniceszko Delo. 1969. június 8.
- /26./ A kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozása. Kossuth. 1969. 21. old.
- /27./ Pethő Tibor: A háborúk ára. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1966. 300. old.
- /28./ Izvesztyija. 1969. június 21-24.
- /29./ Izvesztyija. 1969. június 21-24.
- /30./ Victor Perlo: Militaristák és fegyvergyárosok szövetsége. Internacional Affairs, 1969. 9. sz. /:Nemzetközi Szemle, 1970. 1. sz.:/
- /31./ A kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozása. Kossuth. 1969. 38. old.
- /32./ Victor Perlo: Militaristák és fegyvergyárosok szövetsége. Internacional Affairs, 1969. 9. sz. /:Nemzetközi Szemle, 1970. 1. sz.:/
- /33./ Victor Perlo: Militaristák és fegyvergyárosok szövetsége. Internacional Affairs, 1969. 9. sz. /:Nemzetközi Szemle, 1970. 1. sz.:/

- /34./ Newsweek. 1969. június 9. sz. /:Nemzetközi Szemle, 1969. augusztus. 44. old.:/
- /35./ Népszabadság. 1969. december 12.
- /36./ Izvesztija. 1969. június 21-24.
- /37./ Newsweek. 1969. június 9. sz. /:Nemzetközi Szemle, 1969. augusztus. 45. old.:/
- /38./ U.S. News and World Report. 1969. április 28.
- /39./ Novoje Vremja. 1969. 10. sz.
- /40./ Za Rubezsom. 1969. 34. sz.
- /41./ Népszabadság. 1969. december 12.
- /42./ Izvesztija. 1969. június 21-24.
- /43./ Victor Perlo: Militaristák és fegyvergyárosok szövetsége. Internacional Affairs. 1969. 9. sz. /:Nemzetközi Szemle, 1970. 1. sz.:/
- /44./ Novoje Vremja. 1968. 35. sz.
- /45./ Za Rubezsom. 1969. 34. sz.
- /46./ Victor Perlo: Militaristák és fegyvergyárosok szövetsége. Internacional Affairs. 1969. 9. sz. /:Nemzetközi Szemle, 1970. 1. sz.
- /47./ Népszabadság. 1969. december 12.
- /48./ Izvesztija. 1969. június 21-24.
- /49./ J.K. Galbraith: How to Control the Military? New York. 1969. 23. old. /:Nemzetközi Szemle, 1970. 2. sz. 88. old.:/
- /50./ Za Rubezsom. 1969. 34. sz.
- /51./ U.S. News and World Report. 1969. április 28.
- /52./ Newsweek. 1969. június 9. /:Nemzetközi Szemle, 1969. 8. sz. 49. old.:/
- /53./ Novoje Vremja. 1969. 24. sz.
- /54./ A kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozása. Kossuth. 1969. 51. old.

- /55./ Mirovaja Ekonomika. 1969. 8. sz.
- /56./ Newsweek. 1969. június 9.
- /57./ Rabotnicseszko Delo. 1969. június 8.
- /58./ Izvesztyija. 1969. június 21-24.
- /59./ U.S. News and World Report. 1969. április 28.
- /60./ Népszabadság. 1970. február 22. és április 4.
- /61./ J.K.Galbraith: How to Control the Military? New York. 1969. 22. old. /:Nemzetközi Szemle, 1970. 2. sz. 87. old.:/
- /62./ Lenin Művei. 22. Szikra, 1951. 278. old.
- /63./ Victor Perlo: Militaristák és fegyvergyárosok szövetsége. Internacional Affairs. 1969. 9. sz./Nemzetközi Szemle 1970. 1. sz./
- /64./ Pálffy- Novák: A NATO husz éve. Zrinyi. 1970. 120.old.
- /65./ A kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozása. Kossuth. 1969. 21. old.
- /66./ Honvédelem. 1969. 11. sz.
- /67./ Nemzetközi Szemle. 1970. 1. sz. 16. old.
- /68./ Pálffy- Novák: A NATO husz éve. Zrinyi. 1970. 141-415. old.
- /69./ Mirovaja Ekonomika. 1969. 8. sz.
- /70./ Mirovaja Ekonomika. 1969. 8. sz.
- /71./ Pálffy-Novák: A NATO husz éve. Zrinyi. 1970. 122. old.

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezető	1
----------------	---

I. RÉSZ

A haditermelés néhány közgazdasági problémája.

1. A haditermelés jellege és helye a társadalmi termelésben	5
2. A haditermék-áru specifikumai	12
3. A haditermelés és a társadalmi tőke ujratermelésének néhány összefüggése	21

II. RÉSZ

A katonai-ipari komplexum társadalmi-gazdasági természet.

1. A katonai-ipari komplexum kialakulása	40
2. A "Katonai-ipari komplexum" kifejezés eredete	42
3. A katonai-ipari komplexum lényege	44
4. A katonai-ipari komplexum fő összetevő elemei	48
Táblázatok	67
Az idézetek és a felhasznált forrásmunkák jegyzéke	79

V é l e m é n y

Brunsztrik Pál: A haditermelés néhány közgazdasági problémája. A katonai-ipari komplexum c. doktori disszertációjáról.

A disszertáció témaválasztása már csak azért is jónak mondható, mert a politikai gazdaságtan tudományos kutatásának és oktatásának tárgyát képező kidolgozatlan kérdéshez nyul és sok kérdésben szinvonalasan kifejtve tárgyalja saját véleményét. A téma időszerűségét ebből eredően az támasztja alá, hogy számos kérdése kapcsolatban van a politikai gazdaságtanban ma folyó vitákkal és nem egy helyen új szempontokat ad a szerző ehhez a vitához. Továbbá az, hogy a katonai-ipari komplexum közgazdasági természetére vonatkozóan összegyűjti a szerző az irodalmat és hozzájárul egy kevésbé kidolgozott fogalom elmélyítéséhez.

A szerző a doktori disszertáció követelményeit meghaladó mértékben ismeri és használja a tudományos munka elemeit és eszközeit. /Önállóság fedezhető fel a táblázatok összeállításában, jó a jegyzetapparátusa a dolgozatnak, széleskörű irodalmat dolgoz fel./ Átlagos szintet meghaladó a szerző elemző készsége és gondolkodó készsége is. Ugyancsak érdeme a disszertációnak, hogy az általa érintett kérdések során érdemi állásfoglalásokat alakít ki a vitatott kérdésekben.

A disszertáció két nagy fejezetre oszlik. Az első fejezet "A haditermelés néhány közgazdasági problémáját", a második fejezet "A katonai-ipari komplexum társadalmi-gazdasági természetét" tárgyalja.

Az I. fejezetben található a téma elméleti szempontból legérdekesebb kérdései. Így a haditermelő munka jellege, a haditermékek csoportosítása, a haditermék árutulajdonságainak jelentése. Figyelemre méltó és újszerű a szerzőnek az a tárgyalásmódja is - noha bizonyos szempontból vitatható is - ahogy a haditermelést elhelyezi az I. és a II. osztály rendszerébe.

E fejezetben különösen figyelemre méltó azon megállapítása, hogy a haditermelés a béketermelés fő tényezőjévé is vált és hogy ez a tény a tökéletes termelési-gazdasági viszonyokból keletkezik és

a kapitalista termelési-gazdasági viszonyok okozzák, nem pedig a szocialista világgazdasági rendszer léte. Figyelemre méltó az a megállapítása is, ahol azzal foglalkozik, hogy a haditermelés manapság - éppen az állami monopólkapitalizmus időszakában - magánmonopóltőkés vállalatokban folyik.

Az I. fejezet kidolgozásának ezen eredményei természetesen több fogyatékossgát is takarnak és amennyiben dicséretes a szerző elméleti következetessége, annyira bírálandó egyes kérdések leegyszerűsítése és bizonyos értelemben merev tárgyalásmódja. E fejezetben előforduló fogyatékossgák azonban nem róhatók csupán a szerző rovására, mert e kérdésben a közgazdász körökben /tudományos intézetekben/ is széleskörű vita folyik és egymással teljesen ellentétes álláspontok alakulnak ki.

Egyik ilyen probléma a haditermelés termelő, vagy nem termelő jellege. Itt a legfontosabb hibának azt tartom, hogy ezt a kérdést "az elemi munkafolyamat és az elemi szükségletek" oldaláról közelíti csupán meg. Noha ennél már Marx is tovább megy és nem csupán egyszerűen az elemi termelés és az elemi szükségletek /élelmezés, ruházkodás, stb./ indul ki, hanem a termelő munkát behelyezi egyrészt az érték termelő termelési viszonyok, illetve a tőkés áru-termelő viszonyok keretei közé. Nem is beszélve arról, hogy Marx a maga korában a szolgáltatásokat ezek kis szerepe miatt nem is vehette figyelembe. Ezért ha a tőkés termelési viszonyok szempontjából nézzük a kérdést a haditermelés a tőkések szükségleteit fejezi ki, ugyanakkor a munkások számára valóban a termelés elfecsérlése. Ebből a szempontból tehát a tőkés számára a hadianyagoknak és haditechnikának is van használati értéke. Egyébként maga a szerző is ilyesmire utal, mert ha azt mondja, hogy a haditermelés se nem termelő, se nem produktív tevékenység, akkor ez más oldalról azt is jelenti, hogy bizonyos mértékig termelő és nem termelő tevékenység is. Az elemzés ellentmondásossága az, hogy a munka termelő jellegét az elemi munkafolyamat alapján határozza meg, ugyanakkor a modern militarizmus az a legfejlettebb monopóltőkés viszonyok terméke. A hadianyagok iránti szükségletet fel lehet úgy fogni, mint a kizsákmányoló elsajátítás védelmének szükségletét.

A másik probléma a haditermék-áru sajátosságaival kapcsolatos. Vitatatható az, hogy a haditermék értéke mögött lévő viszony nemcsak az árutermelők viszonya, hanem egyben a tőkés termelők és munkások közötti viszony is, illetve, hogy az államapparátus és a hadianyagtermelő monopóliumok közötti viszony is. Itt arról van ugyanis szó, hogy az érték lényege mindig az árutermelők viszonya, a kizsákmányolók és a munkások viszonya a kapitalizmusban az a tőkeviszony. Az megint más kérdés, hogy a tőkés módon termelt áru értéke mennyiségileg érték-többletet is tartalmaz. E kérdésnél furcsa az a megállapítása a szerzőnek, hogy a haditermék társadalmi szükségességéről beszél, de ez a termelés mégsem termelő. Sommás az a megállapítása is a szerzőnek, hogy a polgári termelés többségét ismeretlen piacra termelik. Ez azért nem így van, mert a termelőeszközök piaca, sőt még a tartós fogyasztási javak piaca is ismert a monopólikapitalizmusban. Pontatlan az a megfogalmazása is /18. lap./, hogy a haditermék értékét a monopóliár megnöveli. Nem ártott volna az értéktörvény érvényesülésének sajátosságaival is foglalkozni, többek között azzal, hogy az értéktörvény e szektorban, vagy a polgári szektorral történő konkurrenciában termelési árrá módosul-e. Pontosabban kellett volna a szerzőnek azt a véleményét kifejteni, hogy mit ért a szerző azon, hogy a haditermékekért az állam által fizetett vételár mögött nincs tulajdonképpeni árucseré. Ugyanis egyfelől a haditermelés termelési feltételei /munkaerő, munkatárgy, munkaeszköz/ a tőkések között a normális feltételeknek megfelelően cserélődnek, másfelől a költségvetésbe elvont profitadók mögött is léteznek bizonyos más szektorbeli termékmennyiségek.

A harmadik probléma az ujratermelés és a haditermelés viszonya. Az nehezen indokolható, hogy a hadiipari végtermékek /fegyverek, rakéták, stb./ fogyasztási cikkek, még akkor is, hogyha ezt úgy fogjuk fel, hogy a tőkések fogyasztási cikkei. Ebben a részben hibás az is, ahol a szerző azzal foglalkozik, hogy a nemzeti jövedelmet pótlásra fordítják. Bizonyos leegyszerűsítést tartalmaz a haditermelésnek, s a gazdasági növekedésnek az összefüggése. A szerzőnek ugyanis fel kellett volna oldani azt a feltételezést, hogy a hatékonyságot változatlanak tekintti. A haditermelés ugyanis olyan tényezőket is magával hozhat, hogy a polgári termelés gazdasági növekedésének az ütemét gyorsítja. Egyrészt azért, mert olyan tőkéket von be az ujratermelésbe, amelyet a polgári termelés szabadon hagyott volna, másrészt azért, mert a technikának a haditechnika által történt fejlesztése és ennek felhasználása

a polgári termelésben fontos tényezője lehet.

A második fejezete a disszertációnak - bár nagyon olvasmányos rész - de úgy véljük, hogy az elméleti alapjait alaposabban kellett volna kifejteni. Itt kissé bővebben kellett volna magyarázni egyrészt azt, hogy mit értünk egyrészt azon, hogy az ipari katonai komplexum az általános válságnak új vonása. Nem eléggé érthető az, hogy a katonai komplexumban az egész haderő, vagy csak a haderő vezető rétegei tartoznak bele. Azt a kérdést is árnyaltabban kellett volna tárgyalni, hogy a monopóltőkés állam az elvont profit egy részét a haditermékek magas monopólián keresztül visszajuttatja a monopóltőkéseknek. Itt egyrészt figyelemmel kell lenni arra, hogy az állam és a monopóliumok között árucseré zajlódik le, másfelől kutatni kellett volna azt a kérdést, hogy az állam által a hadiipari monopóliumoktól elvont profitadó nagyobb, vagy kisebb elvonást jelentenek-e, mint az a profitvisszajuttatás, amelyhez a haditermékek viszonylag magas monopóliára útján jutnak hozzá a monopólisták. Véleményem szerint alaposabb kifejtést érdemelt volna a hadiipari-katonai komplexumnak a tudományos kutatással, különösen pedig részletezve az alap, alkalmazott és fejlesztő kutatással való kapcsolata.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy a szerző az egyetemi doktori disszertáció követelményeit jelentősen meghaladó készséggel és képességgel rendelkezik a tudományos munkában. Több újszerű megállapítása van, nagy jártasságról tesz tanubizonyyságot a politikai gazdaságtan korszerű irodalmában. Ennek alapján még az is javasolható, hogy a téma bizonyos oldalainak továbbfejlesztésével a témából kandidátusi értekezés szülessen. Ennek alapján summa cum laude minősítésre javaslom a disszertációt elfogadni.

Szeged, 1970. szept. 21.

Nagy Lajos
/Dr. Nagy Lajos/

tanszékvezető egyetemi tanár

38-37/1969-70.

.....bksz.

Dr.Imre Ottó elvtársnak
egyetemi adjunktus

Brunszvik Pál

Tárgy :

doktori szigorlata

Mell.sz. : 1 db. disszertáció

H e l y b e n

Professzor Elvtárs !

Mellékelve **Brunszvik Pál: A haditermelés néhány közgazdasági problémája.**
A katonai-ipari komplexum.

.....
című doktori értekezését tisztelettel felkérem, hogy azt megbirálni sziveskedjék. Legyen szabad
Professzor Elvtárs szives figyelmét felhívnom tanácsülésünk ama határozatára, amely a birálat
elkészítésének és benyújtásának legkésőbbi határidejét a kézhezvételtől számított harmadik hónap
utolsó napjában állapította meg.

A mellékelt értekezést a birálat elkészítése után sziveskedjék átadni tan széke könyvtárosának lel-
tárba vétel és a könyvtárban való elhelyezése céljából.

Szeged, **1970. jun. 29.**

.....



Kalocsai László

.....
d é k á n

A kiadmány hiteles :

Imre Ottó
.....
dékáni hiv. vezető

Kapták : **Dr.Nagy Lajos prof.**
Dr.Imre Ottó adj. .. társviráló
Dr.Pályi Béláné .. tanszéki könyvtáros
..... tanszéki könyvtáros

38-37/1969-70.
.....bksz.

Dr. Nagy Lajos elvtársnak
tanszékvezető egyetemi tanár

Brunszvik Pál
Tárgy :
doktori szigorlata
Mell. sz. : 1 db. disszertáció

H e l y b e n

Professzor Elvtárs !

Brunszvik Pál: A haditermelés néhány közgazdasági problémája.
Mellékelve
..... A katonai-ipari komplexum.
.....

cimű doktori értekezését tisztelettel felkérem, hogy azt megbirálni sziveskedjék. Legyen szabad
Professzor Elvtárs szives figyelmét felhívnom tanácsülésünk ama határozatára, amely a birálat
elkészítésének és benyújtásának legkésőbbi határidejét a kézhezvételtől számított harmadik hónap
utolsó napjában állapította meg.

A mellékelt értekezést a birálat elkészítése után sziveskedjék átadni tanszéke könyvtárosának lel-
tárba vétel és a könyvtárban való elhelyezése céljából.

1970. jun. 29.
Szeged,



Kalocsai László

.....
d é k á n

A kiadmány hiteles :

Kalocsai László
.....
dékáni hiv. vezető

Kapták : Dr. Nagy Lajos prof.
Dr. Imre Ottó adj. társviráló
Dr. Pályi Béláné tanszéki könyvtáros
..... tanszéki könyvtáros

V é l e m é n y

Brunszvik Pál: "A haditermelés néhány közgazdasági problémája. A katonai-ipari komplexum" c. egyetemi doktori disszertációjáról.

A jelölt által választott téma a felületes szemlélő számára úgy tűnhet, mint amelynek nincs, vagy alig van kapcsolata az oktatással. Igaz a haditermeléssel kapcsolatos közgazdasági kérdések csak az utóbbi években kerülnek előtérbe, de annál gyakrabban és mélyebben. Az oktatás tapasztalatai is igazolják, hogy a haditermeléssel kapcsolatos közgazdasági elemzések szükségesek. A témával kapcsolatos kérdések elemzése tehát mind a közgazdasági elmélet, mind a gyakorlati oktatás számára hasznos lehet. A téma-választás indokait a jelölt maga is világosan látja, s azokat a "Bevezető"-ben helyesen meg is fogalmazza.

A haditermelés közgazdasági problémái ma már eléggé sokrétűek, ezért nem könnyű közülük kiemelni azokat, melyek tárgyalása az elmélet és a gyakorlati oktatás számára is hasznosak lehetnek. A választott téma szerkezeti felépítése, logikai elemzése arról tanuskodik, hogy a jelölt jól választotta ki azokat a kérdéseket, melyeknek tárgyalása indokolt. Ezért a témaválasztással, a megjelölt kérdések, irányok kidolgozásával, s a jelölt ezekkel kapcsolatos indokaival egyetértek.

A jelölt törekvése, hogy a disszertációban tárgyalt kérdésekre a választ megadja, alapjában véve sikeresnek tekinthető. A disszertáció tehát a benne megjelölt fő kétkitűzéseknek alapvetően megfelel.

Erdeme a disszertációnak, hogy a különböző nézeteket megemlítve, azokkal polemizálva, önálló törekvéseket, gondolatokat tartalmaz. Ennek lehetősége elsősorban a disszertáció I. részében adódik, mert különböző felfogások a haditermelés jellegének, a haditermék-áru specifikumainak, valamint annak a kérdésnek kapcsán jelentkeznek, hogy a haditermelés miként függ össze a társadalmi tőke ujratermelésével. A disszertáció II. része, "A katonai-ipari komplexum társadalmi-gazdasági természete" viszont illusztratív

jellegével, érdekes és gazdag adatokkal, idézetekkel tűnik ki, de itt is található nyoma önálló törekvéseknek /pl. a katonai-ipari komplexum lényegének megfogalmazásával kapcsolatban/.

Ki kell még emelni, hogy a disszertáció gazdag forrásmunkákra épül, továbbá, hogy érdekes adatokat tartalmazó táblázatokkal egészül ki.

A téma kidolgozásával kapcsolatos fogyatékok, ellentmondások nem csupán a jelölt munkájának fogyatékoságát jelentik, hanem azt, hogy nagyon bonyolult összefüggések elemzéséről van szó, továbbá, hogy a közgazdaságtudomány nagyon sokat fejlődött az utóbbi években /ez a különböző felfogások keletkezésében is kifejezésre jut/ és a fejlődés szintetizálása most van folyamatban.

Vizsgáljuk meg ezek után a disszertációban fellelhető fogyatékokat. A kritikai megjegyzések elsősorban a téma I. részéhez kapcsolódnak, mert elméleti megfontolások itt találhatók zömmel, a II. rész inkább tekinthető színes, gazdag és meggyőző illusztrációnak a katonai-ipari komplexum társadalmi-gazdasági természetét illetően, ami természetesen nem rontja, hanem emeli a disszertáció nivóját.

a/ A haditermelés jellegével kapcsolatban. A jelöltnek azzal a következtetésével, hogy "A haditermelés anyagi produktumai - és az ezek létrehozására fordított összes tevékenység - egyértelműen haszontalan és a társadalmi munka vitán felüli felcserélését jelenti". Nézetem szerint sokkal bonyolultabb a kérdés és ezért árnyaltabb felfogás indokolt. Ugyanis, ha a társadalmi munkamegosztás bonyolult összefüggéseit vesszük, akkor az iménti idézet alapján improduktív munkával kell találkozunk a bányászatban, kohászatban, s minden olyan ágazatban, amely valamilyen kapcsolatban van a haditermeléssel. A katona által elhasznált ruházatot létrehozó tevékenység szerintem produktív. A marxi idézet nem támasztja alá a jelölt következtetését. Ugyanis Marx a katona tevékenységéről beszél mint improduktív tevékenységről, nem pedig arról, hogy a katona által elhasznált fogyasztási cikket termelő tevékenység improduktív. Ezentúl a kérdés tárgyalását bevezető

Marxtól vett idézet túl általános, mert ott a munkafolyamat általános meghatározásáról van szó, s nyitva marad a produktív és improduktív munka elhatárolásának kérdése. Különböző ellentmondást is találunk a kérdés tárgyalása során. A 7. oldalon azt a megállapítást találjuk, hogy a haditermelés sem produktív, sem improduktív tevékenység, viszont a 9. oldalon azt olvashatjuk, hogy a munka vagy termelő /tehát produktív/, vagy nem termelő /tehát improduktív/. Megítélésem szerint a probléma nem a lőporban, puskában, a katona egyéb felszerelésében, illetve az azokat létrehozó tevékenységben van, hanem a tevékenység eredményeinek mikénti felhasználásában. A fogyasztásuk különböző módja szerint kifejtett tevékenység lehet produktív /ha az erdész használja a lőport, a puskát, a posztót/ és improduktív /ha a katona használja gyakorlást, vagy harc közben/.

b/ A haditermék-áru specifikumait illetően. A jelölt azt a kérdést nagyon sokoldalúan tárgyalja, ami előnyére válik a disszertációnak. Azonban egy dolog magyarázatra szorul. A jelölt azt írja a 16. oldalon, hogy "A haditermék értékének nagyságát az előállításukra fordított társadalmilag szükséges munkaidő határozza meg". Viszont az előző kérdés tárgyalásánál a haditermelést improduktívnak minősíti. Ez olyan ellentmondás, melyet fel kellene oldani. A közgazdaságtanban elismert ugyan, hogy lehetnek dolgok árak, melyeknek nincs értékük, de ha valamely tevékenységről azt mondjuk, hogy improduktív, akkor annak terméke egy szemernyi értéket sem tartalmaz közgazdasági értelemben. A problémát nem válaszoltuk meg azzal, ha kimondjuk, hogy a haditermék értéke mint termelési viszony konkrétan kik közötti viszonyt foglal magában. Különbözően, ha a haditermék értéke kifejezést megszorítás nélkül használjuk, akkor ennek a terméknek a realizálása sem csupán a polgári szükségletek kielégítésére szolgáló értékek rovására történhet, mint ahogy ezt a jelölt a 27. oldalon állítja.

c/ "A haditermelés hatása a gazdasági növekedésre" kérdésével kapcsolatban az alábbi észrevételt kell tennem.

A 23. oldalon az $1/3$ alosztállyal kapcsolatban nem világos, hogy maga a termelő tevékenység, vagy annak eredménye kerül ki az

ujratermelésből. Egyébként hogyan esik ki az ujratermelésből az a termelőeszköz, amellyel termelnek, hiszen azt termelési célból hozták létre, mégha hadiipari terméket is termelnek vele. Az a termék kerül ki az ujratermelésből, melyet improduktív módon /a harckocsizó egységek a harckocsit/ fogyasztanak el, de nem maga a termelőeszköz, ami létrehozta azt.

Továbbá a 30. oldalon található elvi következtetés, mely szerint az improduktív szféra bővítése a produktív szféra bővítésének csökkenését, vagyis a társadalmi bővített ujratermelés ütemének csökkenését eredményezi, precizizozásra szorul, mert ilyen általános megfogalmazásban igaz is meg nem is. Statikus szemléletben igaz talán, mert adott nagyságu nemzeti jövedelmet, ha különböző arányban használnak fel hasonló fejlettségű országok a produktív és improduktív szféra bővítésére, akkor - minden más feltételt azonosnak véve - ott lesz gyorsabb a gazdasági növekedés, ahol többet fordítottak a produktív szféra bővítésére. Azonban a kérdés még sem ilyen egyszerű, hiszen a fejlett tőkés országokban a produktív szférában dolgozók fogyasztása egyre kevésbé elegendő a termelés bővüléséhez és a termelékenység növekedése miatt bekövetkező fogyasztási ciklus növekedés realizálásához. A termelés növekedést ugyanis nem nyelheti el tartósan csak az első osztály, a termelés a termelésért elmélet nem tartható, nő a fogyasztási cikkek tömege és a gazdasági növekedéshez az improduktív szféra növekedése is hozzájárul. Más kérdés, hogy közgazdaságilag nem szükségszerű az, hogy a hadsereg felduzzasztása oldja meg csupán a realizálási nehézségeket. Mindenesetre amennyiben a hadiipari termelés és az ezzel kapcsolatos improduktív fogyasztás adott feltételek között enyhíti a realizálási gondokat, akkor az accelerátor hatást figyelembe véve a gazdasági növekedésre ösztönöz.

d/ A katonai-ipari komplexum társadalmi-gazdasági természetével kapcsolatban. A bevezető részben ezt olvashatjuk: "Korunk döntő - és az emberiség egész további sorsát meghatározó - kérdése az egyetemes béke megőrzése. A két alapvető társadalmi rendszer, a szocializmus és kapitalizmus erői közötti állandó küzdelem ennek jegyében zajlik". Az "ennek jegyében zajlik" megfogalmazás félreérthető, mintha mindkét rendszer egyaránt, tehát a kapitalista rendszer is a béke megőrzésére törekedne. Ezen kívül a két rendszer közötti

küzdelem nem redukálható a béke kérdésére csupán.

Továbbá a 48. oldalon szereplő alcim nem fejezi ki eléggé a tartalmi elemzést, hiszen ott a fő elemek funkcionális összefonódásának tárgyalásáról van szó. Ez azonban csupán formai észrevétel.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy az említett fogyatékoságok ellenére a jelölt a kitűzött célokat alapvetően teljesítette. Ennek alapján javaslom a disszertáció elfogadását summa cum laude fokozattal.

Szeged, 1970. szept. 21.

Imre Ottó
/Dr. Imre Ottó/
egyet. adjunktus